

OnzeTaal10

2016

Thema:
De taal van
de media

Beschermvrouwe: H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden

Raamweg 1a
2596 HL Den Haag
telefoon: 070 - 356 12 20
fax: 070 - 392 49 08
e-mail: info@onzetaal.nl
IBAN: NL61 INGB 0003 1101 00
BIC: INGBNL2A
Voor adreswijzigingen,
aanmeldingen en dergelijke:
administratie@onzetaal.nl

Taaladviesdienst: 0900 - 345 45 85,
ma-vr 9.30-12.30 uur (€ 0,90 per
minuut); e-mail: taaladvies@onzetaal.nl

Onze Taal op internet:
www.onzetaal.nl
(webredacteur: Raymond Noë)
Twitter: @onzetaal
Facebook: www.facebook.nl/onzetaal

Webwinkel Onze Taal:
www.onzetaalwebwinkel.nl

Taalpost en TLPST
Zie www.taalpost.nl en www.tlpst.nl;
redactie: Erik Dams en Marc van
Oostendorp

Woordpost en Woordspot
Zie www.woordpost.nl en
www.woordspot.nl;
redactie: Taaladviesdienst

Het maandblad *Onze Taal* (oplage
29.000) is een uitgave van het Genoot-
schap Onze Taal (opgericht in 1931).
Het genootschap stelt zich ten doel
op een toegankelijke manier informatie
en advies te geven over (de Nederlandse)
taal, te enthousiasmeren voor taal en
een podium te zijn voor discussie over
taalkwesties.
De bijdragen in het tijdschrift weer-
spiegelen niet noodzakelijk de mening
van de redactie.
Voor het overnemen van artikelen is
toestemming van de redactie nodig.

Onze Taal verschijnt tienmaal per jaar,
met een dubbelnummer in februari/
maart en juli/augustus.
Prijs los nummer € 6,- (excl. verzending).
Lidmaatschap (inclusief abonnement)
voor Nederland, Suriname, Aruba,
Curaçao en Sint-Maarten € 36,- per jaar;
België € 39,50; andere landen € 52,50
per jaar.
Digitale *Onze Taal* € 36,-; in combinatie
met 'papieren' abonnement € 50,-.
Prijs collectief abonnement: op aanvraag.
Opzegging van het lidmaatschap dient
te geschieden vóór 1 november; het
eindigt dan op 31 december.
Prijs voor CJP-houders € 29,50 per jaar;
opgave voor CJP'ers uitsluitend aan
Stichting CJP, Postbus 3572, 1001 AJ
Amsterdam of via www.cjpdeals.nl.
Voor mensen met een leeshandicap is
Onze Taal ook in elektronische vorm
beschikbaar. Inlichtingen bij Dedicon:
0486 - 486 486. *Onze Taal* wordt in
elektronische vorm voor brailleschrift
beschikbaar gesteld door de CBB.
Inlichtingen: 0341 - 56 54 99.

Redactie
Saskia Aukema
Peter-Arno Coppen
Jaap de Jong
Peter Smulders
Kees van der Zwan

Bureauredactie
Saskia Aukema
Raymond Noë
Eva van Wijk
Kees van der Zwan (eindredactie)

Vaste medewerkers
René Appel, Mariëtte Baarda, Hans
Beelen, Ton den Boon, Aaf Brandt
Corstius, Ann De Craemer, Frank
Dam, Gaston Dorren, Ype Driessen,
Matthias Giesen, Jan Erik Grezel,
Ingmar Heytze, Joop van der Horst,
Frank Jansen, Josje van Koppen, Hein
de Kort, Jan Kuitenbrouwer, Sterre
Leufkens, Berthold van Maris, Marten
van der Meulen, Folkert van der
Meulen Bosma, Guus Middag, Marc
van Oostendorp, Riemer Reinsma,
Ewoud Sanders, Nicoline van der Sijs,
Matthijs Sluiter, Erik van der Spek

Directie
Peter Smulders

Administratie
Heleen Bücker
Leonie Flipsen
Dhyana Pagie

Taaladviesdienst
Roos de Bruyn
Rutger Kiezebrink
Jaco de Kraker
Tamara Mewe
Lydeke Roos

Marketing
Paula Vrolijk-de Vries

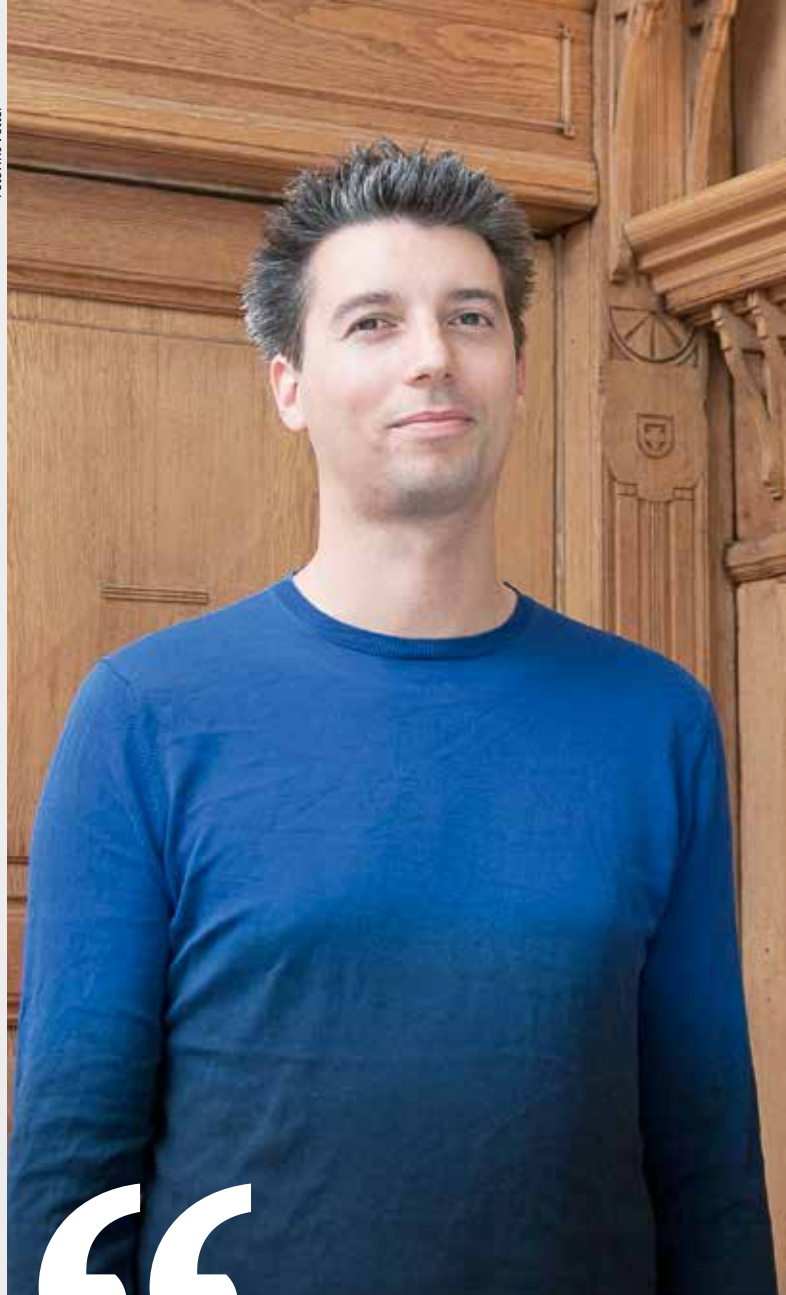
Bestuur Genootschap Onze Taal
mr. G.C. (Gert) Haverkate, voorzitter
prof. dr. C.J.M. (Carel) Jansen, vice-
voorzitter
drs. L. (Livia) Verstegen, secretaris
drs. M.A. (Margot) Scheltema,
penningmeester
lic. M. (Martine) Tanghe

Ereleden
Wim de Bie en Kees van Kooten

Vormgeving: Manifesta, Rotterdam
(Karin Nas-Verheijen)
Druk: Habo DaCosta, Vianen

ISSN 0165-7828

**Vanwege het themanummer
vindt u deze maand iets min-
der en kortere rubrieken in
Onze Taal dan u gewend bent.
In het novembernummer,
dat 28 oktober verschijnt,
zijn ze er weer allemaal.**

“

Bij een krant is de kop
het sluitstuk voor de
eindredacteur, bij
De Speld begint alles
daarmee.

”

Jochem van den Berg, hoofdredacteur *De Speld* (blz. 27)

Thema: de taal van de media

4 Erik van der Spek

“Bent u ook een naar mens?”

Het gereedschap van de tv-interviewer

8 Peter Taal

Liever feestje dan festiviteit

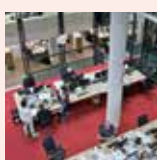
Hoe het NOS Journaal steeds gewoner ging praten

11 Jan Erik Grezel

“Simpel, maar nooit kinderachtig”

Het nieuws voor jongeren

14 Jaap de Jong

Eenheidsworst of transparantie?

De stijlboeken van krantenredacties

22 Bernard Hulsman

‘50,000,000 fans can’t be wrong’

De jubelcultuur in de media

24 Marc van Oostendorp

Taal als vulsel

Nieuws over taal moet liefst grappig zijn

26 Jaap de Jong

‘Uw vaste prik voor satirische mediakritiek’

Hoofdredacteur Jochem van den Berg over *De Speld*

30 Marc van Oostendorp

Vijf jonge poesjes gered door een puppy

De paradox van ‘clickbait’

En:

18 Kobie van Krieken: literaire stijlmiddelen in misdaadjournalistiek

19 Beeldspraak: brexit

20 Peter Burger en Tom Van Hout: journalisten over uitspraken politici

29 De Craemer: hete aardappel

32 Iktionaire: maar nu eerst

32 Matthias Giesen

33 De taal van ... de radio

34 Woordsprong: 18de-eeuwse krantentaal

Studenten
half
geld

Blz. 42

En verder

42 Onze Taal 2017

Rubrieken en series

- 35 Vraag en antwoord: tips en trainingen
- 36 Reacties
- 36 Trouwe leden
- 37 Raarwoord: *panklaar*
- 37 Proftaal: veel plezier ervan!
- 38 Tamtam: actualiteiten
- 39 Dichtplaatsen: de voorwaardelijke wijs
- 40 Webwinkel Onze Taal
- 41 Lezer
- 42 Boeken
- 43 Taaltje!
- 44 Ruggespraak

De taal van de media

Beeld en geluid: dat is waar je misschien vooral aan denkt bij ‘de media’. Maar natuurlijk speelt ook taal daarbij een grote rol. Pauw, Jinek, Huys en Van Nieuwkerk speuren altijd naar de juiste woorden om ervoor te zorgen dat de gasten het achterste van hun tong laten zien. En het *NOS Journaal* vraagt zich dagelijks af wat voor Nederlands er gebruikt moet worden om het nieuws begrijpelijk uit te leggen – en dat geldt natuurlijk al helemaal voor het *Jeugdjournaal*.

Ook bij kranten vinden taaldiscussies plaats. Wat is correcte taal? Schrijf je *witte* of *blanke mensen*? Daarnaast is het de vraag hoe je de lezer goed kunt blijven informeren als stukken steeds korter worden. En hoe zou *De Speld* tot zijn nieuwssatire komen?

Vanzelfsprekend brengen media ook nieuws óver taal; hoe gaat dat in zijn werk? En de ‘sociale media’ – wat voor talige mores gelden daar?

Een heel themanummer lang gaan we erop in: de taal van de media.

“Bent u ook een naar mens?”

Het gereedschap van de tv-interviewer

Pauw, Jinek, De wereld draait door: in veel tv-programma's staat het interview centraal. Wat maakt een vraaggesprek de moeite waard? Hoe houdt een interviewer de vaart erin? Welke vragen werken?

ERIK VAN DER SPEK

Het is 8 oktober 2014. Frans Timmermans, minister van Buitenlandse Zaken en zojuist voorgedragen als Eurocommissaris, is te gast in de talkshow van Jeroen Pauw. Ze praten over de Europese Unie, IS, de ramp met de MH17 en de talenkennis van Timmermans. Halverwege het programma vraagt Pauw: “Is er een eigenschap waarvan u zegt: die zou ik eigenlijk wat minder moeten hebben?” Timmermans: “Hoe lang moet de lijst zijn?” Pauw: “We hebben niet veel tijd, maar noem er eens één?” Timmermans: “Nou ... als ik het niet met iemand eens ben, zou ik weleens wat vaker tot tien mogen tellen.” Pauw: “U bent blijkbaar beter in uw talen dan in uw getallen.”

Wat maakt een interview goed? Daarover zijn de meeste interviewers het wel eens: als er iets gebeurt wat onverwacht is voor de kijker, onverwacht voor de interviewer en liefst ook nog voor de geïnterviewde.

Succesformule

“Het mooiste vind ik het als er in een interview iets gebeurt wat je nog nooit hebt gehoord, waardoor je wordt verrast”, zegt Twan Huys, presentator van *Nieuwsuur* en *College Tour*. Ook Matthijs van Nieuwkerk (*De wereld draait door*) zoekt de kwaliteit van het interview in het verrassende, het afwijkende. In een gesprek met Frénk van der Linden verwijst hij naar een geslaagd interview met prins Maurits: “Het was baldadig.” Van der Linden: “Baldadig is een kwaliteitskenmerk?” Van Nieuwkerk: “Voor het soort programma dat wij maken. Je wilt dat het net uit het lood is ten opzichte van wat hij [de geïnterviewde – EvdS] verwacht.”

Maar als het gaat om de manier waarop zo’n interview tot stand komt, zijn de meningen minder eenduidig. Een succesformule voor een interview blijkt moeilijk te vinden. “Even de makkelijkste vraag: wat is het geheim van de smid?”, vraagt Van der Linden aan Van Nieuwkerk. “Ik zou het niet weten”, zegt deze. “Je zit tegenover iemand die het ontzettend leuk vindt en die een studie heeft gemaakt van geschreven interviews. (...) Ik merk dat ik het heel erg intuïtief doe. Dat het me past als een jas, maar dat ik niet bij elk gesprek kan zeggen: ik was dit van plan, daar ging het goed, daar ontspoorde het.”

Van Nieuwkerk mag dan intuïtief werken, Van der Linden herkent wel een patroon: “Je kondigt iemand aan, handenwrijvend, en je prijst hem de hemel in. En nóg een keer. En dan ligt er ergens onder de tafel een heel mooi scherp mes, dat in de cyaan-kali is gedoopt, en dat dan tussen de ribben van een van de gasten wordt geplant.” Van Nieuwkerk: “Ja, dat komt wel voor. Ik zie het niet als een truc, maar het is wel een manier waarop ik me kan gedragen.”

Open en gesloten

Vragen zijn het basisgereedschap van de interviewer. Maar met wat voor vragen bereik je het gewenste effect? In de adviesliteratuur (bijvoorbeeld Marian Hulshof, *Leren interviewen*) leer je de verschillen tussen open en gesloten vragen, en tussen directe en indirecte vragen. Een open vraag (die vaak begint met *wat*, *waarom* of *hoe*) laat de geïnterviewde vrij in zijn antwoord. Een voorbeeld is de clichévraag ‘Wat ging er door u heen?’ (zie ook het kader op bladzijde 7). Bij een gesloten vraag heeft de geïnterviewde een beperkt aantal alternatieven, bijvoorbeeld *ja* of *nee*. De vraag: “Wist u dat uw partijleden eruit zouden stappen?” is een voorbeeld van zo’n gesloten vraag.

De meeste interviewers stellen hun gasten eerst op hun gemak met algemene vragen, die hen uitno-

Het lukte Jeroen Pauw (links) om Eurocommissaris Frans Timmermans iets te laten zeggen wat hij liever voor zich had gehouden.

digen hun eigen verhaal te vertellen. Zo opent Eva Jinek haar gesprek met wetteler Doede de Jong met de vraag “Was u verbaasd over de uitspraak van de rechter?” In de loop van het gesprek worden de vragen vaak scherper. Dan stelt een interviewer directe vragen, waarmee hij of zij recht op het doel afgaat. Dat biedt ook de mogelijkheid om impliciete kritiek in de vragen te verwerken. Zo vraagt Twan Huys aan Geert Wilders naar aanleiding van twee Kamerleden die per direct uit de PVV zijn getreden: “Verdient u nog de naam Partij voor de Vrijheid?”

Aanvallende mededeling

Dit soort gesloten, directe vragen heeft voor- en nadelen. Aan de ene kant helpen ze een interviewer richting aan een gesprek te geven. Maar te veel directe vragen geven het interview het karakter van een politieverhoor, dat de geïnterviewde als te sturend kan ervaren. Een goede interviewer zoekt dan

Maar met goede vragen ben je er nog niet. Interviewers moeten hun gesprekspartners voortdurend bij de les houden als ze afdwalen of te algemeen worden. Zo vertelt Frans Timmermans in zijn gesprek met Jeroen Pauw dat EU-voorzitter Juncker vaak in Limburg komt, en dat ze elkaar daar geregeld tegen het lijf lopen. Dat is Pauw te vaag: “Locatie. Is dat een café waar we dan zijn?” Op die manier zorgen interviewers dat een interview voldoende concreet en specifiek wordt.

Tv-interviewers stellen vaak helemaal geen vragen: ze uiten tegenwerpingen, doen suggesties of gaan met hun gesprekspartner in debat; net als in een gewoon gesprek dus. Juist in de spannende passages zijn de vragen in de minderheid. Marian Hulshof noemt in *Leren interviewen* de ‘aanvallende mededeling’ als vraagvorm. Twan Huys gebruikt deze techniek geregeld in zijn gesprek met Geert Wilders: “Lege prietpraat, dat partijprogramma van Geert Wilders zeggen ze [de twee vertrekkende PVV-leden – EvdS], zijn politiek is gebaseerd op incidenten en op de opiniepeilingen van Maurice de Hond.”

Emotie

Wat zijn de belangrijkste succesfactoren van een interview? Als ik me beperk tot een top-drie, staat emotie met stip op één. Als de geïnterviewde zijn of haar echte gevoel laat zien, is het interview geslaagd. Zo vertelt Twan Huys aan Coen Verbraak over zijn interview met Anouk in *College Tour*. Bij dat interview had de redactie twee mensen uitgeno-

Tv-interviewers stellen vaak geen vragen: ze uiten tegenwerpingen, doen suggesties of gaan in debat.

ook steeds het evenwicht tussen open en indirecte vragen aan de ene kant, en gesloten en directe vragen aan de andere. Domme vragen bestaan niet: de situatie bepaalt wat werkt.

digd die Anouk nog kende uit de tijd dat zij in een opvanghuis zat: “Anouk rende naar ze toe en omarmde ze. Toen ze kwam teruglopen, zei ze: ‘Je had me bijna te pakken! Ik ging bijna huilen, maar het is je niet gelukt!’ En toen draaide ze het om, dat was briljant, en zei ze: ‘Je bent zelf geëmotioneerd, jij zit zit met tranen in je ogen!’”

Emotie kan er ook voor zorgen dat een geïnterviewde zaken prijsgeeft die hij liever voor zich

“Maar u bent een politicus, u moet met oplossingen komen. U kunt niet alleen maar zeggen: het is een dilemma, u hoort die mensen smeken om hulp.”

houdt. Pauw bereikt dat in zijn interview met Timmermans. Eerst toont hij een fragment van Timmermans’ veelgeprezen toespraak bij de Verenigde Naties, waarin hij zich een voorstelling maakt van de laatste momenten van de passagiers van MH17 (“Did they lock hands with their loved ones? Did they hold their children close to their hearts?”). Vervolgens zegt Pauw: “Strikt genomen schetst u hier een beeld dat niet heeft plaatsgevonden.” Timmermans: “Durft u dat zo te zeggen?” Pauw: “Als we horen na het eerste rapport hoe het is gegaan ... was er niet een moment dat ze wisten: er komt een raket aan?” Timmermans: “Nee, die raket hebben ze niet horen aankomen, maar u weet dat er iemand gevonden is met een zuurstofkapje op zijn mond?” Waarschijnlijk was Timmermans niet van plan die onthulling te doen, maar omdat Pauw indirect zijn integriteit in twijfel trekt, brengt hij deze vertrouwelijke informatie toch in stelling.

Overigens betuigde Timmermans een dag later alweer zijn spijt voor deze voorbarige uitspraak: “Ik leef enorm mee met de nabestaanden. Het laatste wat ik wil, is op enige wijze hun leed verergeren. Ik had het niet moeten zeggen.”

Tegenspraak

Naast emotie is tegenspraak een kenmerk van een goed interview. Goede interviewers nemen stevig positie in en stellen hun gesprekspartner op de proef. We blijven nog even bij Pauw en Timmer-

mans. Timmermans spreekt over de strijd om de Syrische stad Kobani en het “duivelse dilemma” waarvoor de Turken zich gesteld zien: wel of niet ingrijpen. Pauw vindt dat te makkelijk: “Maar u bent een politicus, u moet met oplossingen komen. U kunt niet alleen maar zeggen: het is een dilemma, u hoort die mensen smeken om hulp.”

Ook Twan Huys gaat er stevig in. In zijn gesprek met Wilders kan zelfs een compliment vergiftigd zijn: “Ik had u vandaag willen feliciteren, want u bent de politicus met de langste staat van dienst (...). U bent vaak verkozen tot politicus van het jaar. Hoe kan het dat iemand met zó veel ervaring niet in staat is om zijn partij bij elkaar te houden?”

Als die tegenspraak betekent dat je je gesprekspartner in de rede valt, dan moet dat maar. Gevraagd naar zijn slechtste interview verwijt Twan Huys zichzelf dat hij zijn gesprekspartner – in dit geval de dalai lama – niet eerder in de rede is gevallen: “Het duurde veel te lang voordat ik door mijn respect voor hem heen brak en ik hem gewoon streng begon te interviewen. Als je iemand bewondert en ontzag hebt voor zijn positie, ben je verloren als interviewer.”

Het verkeerde been

Een derde succesfactor is – het kwam hiervoor ook al ter sprake – verrassing. Een goede interviewer zet de gesprekspartner geregeld op het verkeerde been. Dat kun je deels voorbereiden, maar vaak is het een kwestie van goed inspelen op de situatie. Als Jinek aan wieteler Doede de Jong vraagt: “Wat missen mensen die geen wiet roken?”, geeft ze een verrassende wending aan het gesprek. Een goede interviewer is ad rem en pakt zijn kansen.

Ook Pauw is hier goed in. Na een gedeelte waarin de emoties zeer zichtbaar zijn, weet hij de situatie met een haakse bocht naar zijn hand te zetten met de vraag: “U bent een emotioneel mens, dat hebben we nu wel gezien. Bent u ook een naar mens?” Timmermans, verbaasd: “Een naar mens?” Pauw: “Ja, iemand die kwaad wordt, met de deuren slaat (...)” Timmermans: “Mijn nare trek is, Mark Rutte heeft wel tegen mij gezegd: ‘Als je boos wordt, word je héél stil.’”

Een goede interviewer zorgt dus voor tegengas, doseert emoties en weet zijn gesprekspartner op het verkeerde been te zetten. Maar tegelijkertijd blijft een goed interview gewoon een gesprek dat leuk is om te bekijken. In de woorden van Matthijs van Nieuwkerk: “Ik heb me een tijd in de war laten brengen, maar nu zeg ik: weet je wat, ik stel een vraag, een ander geeft een antwoord, mensen hebben daar plezier aan. C’est tout!” <

Voor dit artikel heb ik gebruikgemaakt van een groot aantal videofragmenten, interviews en artikelen: voor een overzicht zie www.onzetaal.nl/interviewers.

Deze vragen nooit meer stellen

Sommige vragen zijn zó uitgekauwd dat je ze maar beter niet meer kunt stellen; de kans is groot dat de geïnterviewde zich eraan gaat ergeren. Een paar voorbeelden:

- Hoe kijkt u terug op dat moment?
- Wat ging er toen door u heen?
- Waar geniet u van?
- Wat neemt u mee naar een onbewoond eiland?
- Met wie zou u graag een avondje uitgaan?

De taal van het inmiddels zestigjarige *NOS Journaal* is eigentijdsder dan ooit. Want “van jargon, gewichtigdoenerij en verhullend taalgebruik wordt niemand vrolijk”.

PETER TAAL

TAALADVISEUR NOS

Liever feestje dan festiviteit

Hoe het *NOS Journaal* steeds gewoner ging praten

Zomertaferreel. Een vakantiereis met de auto, ergens begin jaren negentig. Moeder, vader en puberdochter. Tegen het hele uur wordt de pop-cd even stopgezet, want de ouders willen naar het *NOS Journaal* op de radio luisteren. Nog voor de nieuwslezer is begonnen, komt er een yell vanaf de achterbank: “We hebben een *B*, we hebben een *O*, we hebben een *R*, we hebben een *I*, we hebben een *N*, we hebben een *G*. BORING!!!”

Dan doen we toch iets niet helemaal goed, concludeert de man achter het stuur, werkzaam als redacteur en later ook taaladviseur bij diezelfde nieuwsorganisatie. Nu richt de belangstelling van pubers zich doorgaans op andere zaken dan op (wereld)nieuws, maar als dat nieuws een beetje goed wordt gebracht, moet dat toch ook hun aandacht kunnen trekken? En prima te volgen zijn?

Het zomertaferreel speelde zich af in een tijd dat er bij de NOS toch al behoorlijk werd gewerkt aan modernisering van het nieuws. Zowel op televisie als op de radio (en later ook internet) was het streven het nieuws dichterbij de mensen te brengen. Minder afstandelijk, minder vormelijk, minder plechtig, minder communiqué-achtig en waar mogelijk in alledaagse spreektaal.

Ontplechtigingsmissie

In 1997 signaleerden de hoogleraren Piet van Sterkenburg (lexicoloog) en Maarten van den Toorn (taalwetenschapper) die trend in hun jubileumboekje *Veertig jaar Journaal, veertig jaar taal*. Het *NOS Journaal* is dit jaar bijna twintig jaar verder en de ontplechtigingsmissie is nog niet voltooid. Die zál ook nooit voltooid zijn, want net als gewone taal blijft nieuwstaal zich ontwikkelen en aanpassen. En dat geldt niet minder voor de beeldtaal, die dominant is op televisie en websites.

De NOS heeft in vergelijking met andere nieuwsmedia een lastige maar uitdagende taak: zowel kijkers als luisteraars bereiken, en ook nog eens verschillende leeftijdsgroepen trakteren op een eigen aanpak en stijl. Van het *Jeugdjournaal* via *NOS op 3* naar het ‘grote’ *NOS Journaal*. (Zie ook het kader op bladzijde 10.) De NPO-radiozenders 1, 2, 3FM en 5 krijgen aparte NOS-uitzendingen met elk eigen keuzes, een eigen taal, stijl en sfeer. En dan is er ook nog eens het groeiende leger gebruikers van de website en de sociale media.

Maar hoe gedifferentieerd ook, in alle uitingen streeft de NOS naar helder en aantrekkelijk taalgebruik, passend bij de tijd waarin we leven. Het allereerste *NOS Journaal* (dat toen nog *NTS Journaal* heette) was daarvan nog geen schoolvoorbeeld.

Foto: NOS/Stefan Heijndael

Annechien Steenhuizen presenteert het NOS Journaal.

Presentator C. van Hoewijk viel op 5 januari 1956 met de deur in huis en bracht het nieuws, zonder begroeting van de kijker. In de jaren zeventig was Eef Brouwers een van de eersten die begonnen met “Dames en heren, goedenavond.”

Opperbest

Tegen die tijd was ook het taalgebruik al wat gemoderniseerd. In 1956 klonk het in het journaal allemaal nogal ouderwets-literair. Men deed op Koninginnedag een “koene sprong” in het “natte element”. De “Jantjes” klommen in “het want” en brachten een “driewerf hoera” uit. En de reportage sloot af met:

Nu de avond is gevallen, klatert op vele plaatsen de feestvreugde na in het spattende vuurwerk tegen de avondlucht, aan het slot van een dag waarop Nederland zich opnieuw schaarde om Oranjes troon.

Dan is er toch wel wat veranderd in taal, toon en benadering, want in 2016 kon de NOS gewoon aan de prinsesjes vragen: “En wat vond jij het leukst vandaag?”

Het is verleidelijk om veel oubolligheid en clichés uit de oude omroepdoos op te diepen. Want destijds was een succes meestal “daverend”, de stemming “opperbest”, liet men zich van alles “goed smaken”, werd er veel “aangenaams met nuttigs verenigd” en was een minister nog een “excellentie” (“Hebt u een goede reis gehad?”).

Maar clichés zijn van alle tijden. Je hoort ze nog steeds vaak in het nieuws. Van “De verkiezingen zijn een graadmeter voor de populariteit van de zittende regering” tot “Om zo en zo laat werd het sein brand meester gegeven.” In een NOS-handboek wordt gewaarschuwd tegen andere sleetse formuleringen, zoals bomen of masten die “als luciferhoutjes knappen” en noodklokken die “worden geluid” tot er “groen licht” voor het een of ander wordt gegeven.

En wat te denken van het cliché “Het levert ook leuke plaatjes op”, en de saaie afsluiter “De politie stelt een onderzoek in”? Het dringende advies aan NOS-redacteuren: wees creatief, gebruik gewoon je eigen woorden, zeg wat je precies bedoelt en doe dat simpel en direct.

Drie lichamen

Wie zich maar weinig aan zulke adviezen gelegen laten liggen, zijn de mensen van politie en justitie, de ambtenarij en het voorlichtersgilde. Die zijn geregeld nodig als bron van informatie. Vroeger werden zij veel vaker dan nu woordelijk geciteerd. Nu maken we er waar mogelijk gewone-mensentaal van, want van jargon, gewichtigdoenerij en verhullend taalgebruik wordt niemand vrolijk.

Dus als “de politie, ter plaatse gearriveerd, drie stoffelijke overschotten aantrof”, wordt dat bij de NOS dat “agenten in het huis drie lichamen ontdekten”. En als “agenten werden gealtereerd omtrent een incident in een halterende bus” maken wij daarvan dat “de politie werd gebeld over een incident in een lijnbus”.

Hoe alledaagser het taalgebruik, hoe beter een verhaal blijft hangen. Want we zijn er niet om een reeks droge feiten op te lepelen, maar om nieuws te brengen en een journalistiek verhaal te vertellen. Het liefst laten we dat verhaal niet ‘institutioneel’ beginnen, zoals vroeger vaak gebeurde. Toen was het vaak “De Tweede Kamer heeft besloten ...”, “De rechtbank in Maastricht heeft ...” of “De politie in Groningen zal voortaan ...” Tegenwoordig beginnen we met wat dat Kamerbesluit voor ons publiek betekent, met de straf die een moordenaar in Limburg heeft gekregen en met iets waarmee Groningers rekening moeten gaan houden.

En dat graag allemaal in vlotte spreektaal en raak geformuleerd. De onlangs overleden journalist van de eeuw Henk Hofland had het over schrijven met chirurgische precisie. “Goed schrijven is onthouden worden”, citeerde hij met enige regelmaat zijn vriend W.F. Hermans.

In 2016 kon de NOS gewoon aan de prinsesjes vragen: “En wat vond jij het leukst vandaag?”

Haarlok

Voorop op televisie en radio is het treffend onder woorden brengen van wezenlijk belang, omdat het verhaal maar één keer langskomt. Niets mag afleiden. Een verkeerd gebruikt woord of kromme beeldspraak heeft hetzelfde effect als de scheef zittende stropdas of die ene onwillige haarlok van een presentator: je blijft ernaar kijken en de aandacht voor het verhaal verslapt.

Kent de NOS een Lijst met Verboden Woorden? Dat zou wat ver gaan, maar nadrukkelijke voorkeuren heeft de NOS-Taalcommissie wel. Waarom zouden we net als een politiefunctaris spreken van een 'ongeval', als men het in de alledaagse omgang over een 'ongeluk' heeft? Hetzelfde met personen die zijn 'gearriveerd' in een 'woning' waar een 'festiviteit' zal 'plaatsvinden'. De NOS-voorkeur gaat uit naar 'mensen' die 'aankomen' in een 'huis' waar een 'feest' zal worden 'gehouden'.

Verder ontraden wij het gebruik van woorden die meer dan één betekenis hebben (zoals *vermeend*, dat zowel 'vermoedelijk' als 'ten onrechte verondersteld' kan zijn), woorden die tot verwarring kunnen leiden (zoals *gijzelaar*, dus daarom

maar expliciet *gegijzelde* en *gijzelnemer*) en uitdrukkingen waarover altijd weer vragen komen (*dodelijk slachtoffer*).

Taboe

Soms lijkt het wel of jongere nieuwe collega's denken dat het hóórt, een licht ouderwets taalgebruik, misschien in een vergeefse poging wat gezag aan het nieuws mee te geven. Dan beginnen ze een nieuwsbericht bijvoorbeeld met 'In tal van steden in

Een verkeerd gebruikt woord heeft hetzelfde effect als de scheef zittende stropdas van een presentator.

Nederland ...' Alsof de avond tevoren een fragmentje uit het *Polygoonjournaal* in *Andere tijden* of *DWDD* heeft gezeten.

Of een nieuweling gaat 'aldussen', hoewel het woord *aldus* toch min of meer uit de nieuwstaal is verdwenen. Na een citaat schrijven we tegenwoordig gewoon dat iemand iets heeft gezegd. Lange tijd was in de media na een citaat ook wel te horen en te lezen 'zo zei de minister'. Zo? Op welke manier dan? Dat zo'tje is gelukkig nog maar zelden te horen.

Over 'zeggen' gesproken: er is bij nader inzien toch een woord dat bij de NOS taboe is: *aangeven*. Althans in de betekenis van 'zeggen'. Het zoutvaatje kun je aangeven, of een misdaad of vermissing bij de politie. Maar constructies als 'zoals de bewindsman eerder aangaf' worden bij ons veranderd in 'zoals de minister eerder zei'. (Of de eindredacteur van dienst moet toevallig een fan zijn van Jan Peter Balkenende, die als premier grossierde in dat *aangeven*.)

Doorgeschoten

Schieten we met de vlotte en alledaagse spreektaal niet door? Af en toe wel, omdat 'vloot' soms dicht bij 'plat' ligt. Er zijn weleens spullen uit een koffer "gejat" (*NOS op 3*) en in het achtuurjournaal schrokken mensen "zich rot" of werd een parlement iets "door de strot geduwd".

Dat levert onmiddellijk boze reacties op van kijkers en luisteraars, want 'zulks hoort niet bij de NOS'. Het blijft balanceren, want de grens tussen spreektaal en straattaal is soms vaag. Over goede smaak valt te twisten en dat gebeurt dus ook, ook op de redactie. Zoals de hoeveelheid Engels in het nieuws ook een terugkerend thema is. Alweer een balanceer-act: we kiezen liever het Nederlandse alternatief, maar als dat er niet is, doen we niet moeilijk over *selfie*, *talkshow* en *smartphone*.

Met dat laatste woord zijn we terug bij de ouderwetse autoscène uit het begin. De moderne ouder laat die puber-cd natuurlijk gewoon door-draaien in de auto. En kijkt of luistert bij de eerstvolgende tussenstop gewoon even naar het laatste *NOS Journaal* op smartphone of tablet. <

NOS Journaal – NOS op 3

Naast het *NOS Journaal* is er *NOS op 3*, bedoeld voor een jongere doelgroep: kijkers van 20 tot 30 jaar. Hoe zie je dat terug in de taal? Vergelijk de berichten over de ruimtesonde Juno, die 4 juli 2016 op Jupiter landde.

NOS op 3:

Vijf jaar geleden vertrok ruimtesonde Juno vanaf aarde op weg naar Jupiter. En heel wat cirkels verder, bijna 3 miljard kilometer, komt de ruimtesonde aan bij de grootste planeet van ons zonnestelsel.

Het was even vliegen dus. Toch gaat Juno hard: 250.000 kilometer per uur, dat is zo'n 130 keer sneller dan de JSF. Als Juno dichtbij genoeg is, moeten ze vol op de rem. Een spannend moment, want lukt het niet, dan is het NASA-project van meerdere miljarden mislukt. Zou toch zonde zijn, niet alleen vanwege het geld. NASA wil namelijk heel graag weten wat er op Jupiter allemaal te vinden is.

We horen hier vlotte spreektaal ("even vliegen dus", "zou toch zonde zijn"), en losse formuleringen ("vol op de rem"). De omschrijving van de omloop-animatie die in beeld kwam, is speels ("heel wat cirkels verder").

NOS Journaal:

(Met dramatische Hollywood-muziek en filmflitsen)
Een trailer voor een blockbuster van ruimtevaartorganisatie NASA. Het is 4 juli, Independence Day. Een grote feestdag in Amerika, en juist vandaag zal Juno aankomen bij Jupiter. Leven is er niet, daar kunnen we wel van uitgaan. Rotsblokken, straling, gevaarlijke gassen. De apparatuur is stevig ingepakt, maar er kan nog van alles misgaan. Allereerst moet de sonde worden afgeremd, met een raketmotor. Dat is voorgeprogrammeerd. Ingrijpen is uitgesloten. Gebeurt het niet, dan schiet Juno Jupiter voorbij. Einde missie.

De benadering en woordkeus zijn volwassener ("trailer", "blockbuster"), maar niet minder sprekend en vertellend ("Leven is er niet, daar kunnen we wel van uitgaan").

“Simpel, maar nooit kinderachtig”

Het nieuws voor jongeren

Het *NOS Jeugdjournaal* brengt elke dag nieuws voor kinderen. Met welke taal bereiken de makers hun doelgroep? En hoe schrijven journalisten voor jongerenkranten *Kidsweek* en *7Days*?

JAN ERIK GREZEL

Welmoed Sijtsma presenteert het NOS Jeugdjournaal.

“We beginnen met verdrietig nieuws.” Presentatrice Welmoed Sijtsma van het *NOS Jeugdjournaal* klinkt niet somber, maar neutraal. De jonge kijkers worden voorbereid: wat nu komt, is niet lollig. En inderdaad: in Ecuador is een zware aardbeving geweest, met veel slachtoffers.

Na de aanslagen in België begon Welmoed zo: “Heftige gebeurtenissen in de Belgische hoofdstad Brussel. Op verschillende plekken in die stad waren vanochtend aanslagen.” Dan zien we het wazige beeld van stof en chaos direct na een aanslag. Paniekgeluiden. De presentatrice: “Het gebeurde allemaal op het vliegveld en in een metrostation. Voor de veiligheid moesten inwoners van Brussel de hele dag binnenblijven. En scholen gingen op slot.” Volgt een kort vraaggesprek met een scholier van een jaar of elf.

Behagen

Er zijn in Nederland verschillende nieuwsmedia voor jongeren. Iedereen kent het *NOS Jeugdjournaal*, dat al 35 jaar goed en slecht nieuws in de huiskamer brengt voor kinderen tussen grofweg 9 en 13 jaar oud. Daarnaast is er sinds 2003 het

nieuwsweekblad *Kidsweek*, voor 7- tot 12-jarigen. In 2009 kwam daar *7Days* bij (12-18 jaar).

Het *Jeugdjournaal* en de twee kranten hebben hetzelfde doel: kinderen en jongeren nieuws brengen op een duidelijke, toegankelijke manier. Hoe passen de journalisten hun taalgebruik aan de doelgroep aan? Welke woorden, wat voor toon, welk perspectief kiezen de redacteurs? Ook voor het gesproken *Jeugdjournaal* worden de nieuwsberichten woord voor woord uitgeschreven. En gewikt en gewogen.

“Woordkeus, formuleringen en toon zijn even belangrijk”, zegt Ronald Bartlema, chef van het *NOS Jeugdjournaal*. “Indrukwekkend nieuws zullen we niet versterken door stemverheffing en superlatieven, en we zoomen niet in op persoonlijk leed. We gebruiken eenvoudige woorden en zinnen om afstand te houden.”

Het *Jeugdjournaal* draait niet alleen om beeld. Bartlema: “Natuurlijk, de beelden zijn bepalend. Maar de juiste woorden kiezen om iets uit te leggen, om de kou uit de lucht te halen, om een element extra te benadrukken, daar besteden wij veel aandacht aan. De tekst mag niet letterlijk de getoonde beelden beschrijven. We laten het liefst de

12

komt bezetten. Kinderen vragen zich immers bij de meeste nieuwsgebeurtenissen af: kan dat ook hier gebeuren? Die quote van de premier hebben we daarom niet gebruikt.”

“In berichten over IS hebben we altijd bewust het woord *onthoofden* vermeden. Maar toen er in Amsterdam een afgehakt hoofd voor een café werd gevonden, hebben we uitvoerig overleg gehad. We moesten het brengen, want het was volop in het nieuws. Maar hoe? In de eerste opzet noemden we het allemaal: een nare gebeurtenis, het hoofd, geschrokken buurtbewoners, het café waar criminelen zouden komen, de basisschool om de hoek. Uiteindelijk is er een kaal bericht gemaakt over de Amsterdamse bendeoorlog en hebben we dat hoofd achterwege gelaten. De wereld stond toch ook weer niet in brand.”

Direct aanspreken met *je* doet het *Jeugdjournaal* niet vaak. De toon is afhankelijk van het onderwerp. Bartlema: “We maken een serieus nieuwsprogramma voor kinderen, geen kinderprogramma met wat nieuws. Lastige kwesties proberen we luchtig te brengen, bijvoorbeeld een financieel-economisch onderwerp als ‘aandelen’. Maar bij nieuws over aanslagen, oorlogen, natuurrampen en vliegtuigongelukken past geen luchtige toon. Dan is het taalgebruik sober en afstandelijk, maar niet zwaar en somber. De zinnen die de presentator uitspreekt, zijn zó gekozen dat die het gevoel van de kijker verwoorden. We hebben het dan bijvoorbeeld over ‘een afschuwelijke ramp, waarbij veel doden zijn gevallen’.”

Intuïtief

Ook bij de weekbladen *Kidsweek* (7-12 jaar) en *7Days* (12-18 jaar) zijn journalisten getraind in het schrijven voor de doelgroep. “Het uitgangspunt is: simpel maar nooit kinderachtig”, zegt Maartje Dammers, hoofdredacteur ad interim van beide tijdschriften. “En ook niet belerend. Bij een lastig woord schrijven we niet ‘Dat betekent ...’ De uitleg zit in de context verpakt. Verder vermijden we

stoel van de ouder of de leraar zitten. Waar mogelijk verplaatsen we ons in hun positie.” Een voorbeeld van een gewoon nieuwsbericht:

Handschrift kinderen holt achteruit

Het handschrift van jongeren wordt steeds slechter doordat er op de basisschool niet meer in een apart vak aandacht aan wordt besteed.

In *Kidsweek* staat dan:

Dat kan netter!

Kan de juf jouw dictees niet ontcijferen en lijken je brieven op geheime codes? Je bent niet de enige. Volgens handschriftspecialisten schrijven veel kinderen slordig. Dat moet veranderen, vinden ze.

De toon in artikelen is afhankelijk van het thema. “Serieuze artikelen – over bijvoorbeeld een meisje met kanker – worden op een andere toon geschreven dan een shownieuwsberichtje. Maar afstandelijk wordt het nooit.”

Zuipcamping

De bladen brengen net als het *Jeugdjournaal* een mengeling van goed en slecht nieuws. Hoe gaan de media voor jongeren om met netelige onderwerpen als familiedrama's en ontuchtzaken? Dammers: “In principe schuwen we geen enkel thema. Maar in *Kidsweek* zullen we niet snel schrijven over seks, drank en drugs, tenzij het in verband staat met criminaliteit. In *7Days* hebben we die onderwerpen wél. Toch publiceren we niet zomaar een verhaal over een zuipcamping, maar wel bijvoorbeeld een verhaal over een aan alcohol verslaafde jongere of over een tienermoeder. Het belangrijkste is dat we de lezers niet bang willen maken. We leggen uit dat zaken als een vreselijk familiedrama of een aanslag in het nieuws komen omdat ze uitzonderlijk zijn.”

“Tegenwoordig krijgen kinderen door de sociale media het ernstige nieuws hoe dan ook wel mee. Wij behandelen het dan met een speciale invalshoek: wat vinden kinderen van alle aandacht ervoor? En hoe zit de vork echt in de steel? Bij lastige onderwerpen willen we, waar mogelijk, afsluiten met iets positiefs of opbeurends, zodat kinderen niet met een vervelend gevoel achterblijven.”

Alle media die voor jongeren werken, zijn zich bewust van de impact die het nieuws kan hebben. De tijdschriften én het journaal werken dan ook met de sandwichformule: heftig nieuws tussen twee losse, luchtige items. Dat kan niet altijd. Maar wat wél kan: aan het eind van een ernstig nieuwsbericht een beetje hoop geven. Ronald Bartlema van het *Jeugdjournaal*: “Tv vergroot het nieuws uit. Kinderen kunnen moeilijker relativeren dan volwassenen. Als afsluiting van een heftig nieuwsitem laten we een lichtpuntje zien. Een bericht over een zware aardbeving eindigt dan bijvoorbeeld met: ‘Er zijn hulpverleners onderweg.’”

“Bij *spijkers op laag water* zien jonge kinderen alleen maar spijkers en een laagje water.”

modewoorden en jongerentaal. Die zijn sterk aan verandering onderhevig en daarmee sla je al snel de plank mis.”

“De keuzes bij het schrijven maken redacteurs intuïtief; het is een kwestie van ervaring. We hebben geen lijst van ‘verboden woorden’, met uitzondering van scheldwoorden. Zinnen zijn zo kort mogelijk, zeker in *Kidsweek*. We zijn spaarzaam met het gebruik van komma's. En de zinnen zijn bij voorkeur actief.”

Anders dan bij kijkers naar het *Jeugdjournaal* worden de lezers van de bladen in de artikelen heel vaak direct aangesproken. Dammers: “We schrijven vóór kinderen, niet over hen. We gaan niet op de

Eenheidsworst of transparantie?

De stijlboeken van krantenredacties

Bijna 25 jaar geleden publiceerde *de Volkskrant* het eerste stijlboek. Andere kranten volgden, en sindsdien kon iedereen lezen hoe op Nederlandse redacties de strijd over taalkundige en politieke correctheid werd beslecht.

JAAP DE JONG

Toen er in de jaren tachtig beeldschermen op de krantenredacties verschenen en de klassieke correctoren werden afgeschaft, kwam er een pijnlijk feit aan het licht. Ondanks de spellingcheckers op die computers schreven de journalisten – ook die van zogenoemde kwaliteitskranten – veel slordiger dan verwacht. De kranten stonden vol spel- en taalfouten die de correctoren er tot dan toe uit hadden gehaald.

Elke journalist werd zijn eigen eindredacteur, maar was daar niet voor opgeleid. De scholen voor journalistiek hadden de taalverzorging verwaarloosd: aandacht voor correct spellen werd in de jaren zeventig zelfs als reactionair gezien. Een regen van klachten over de taal van de journalisten was het gevolg. Er werden interne cursussen opgezet en – met frisse tegenzin – gevolgd. *De Volkskrant* speelde daarin een voortrekkersrol.

Breed publiek

Net als eerder *The New York Times* en *El Pais* publiceerde de *Volkskrant* in 1992 het eigen *Stijlboek*. De meeste serieuze media beschikten wel over een of andere niet al te serieuze verzameling regels voor spelling, interpunctie en taalgebruik, bestemd voor intern gebruik, maar die notities lagen in een la te verstoffen. Nieuw was niet alleen dat de *Volkskrant* die interne regels naar buiten bracht, maar ook dat ze die omwerkte tot een handboek voor een breed publiek. En toen er één schaap over de dam was ... Maar wat stond er eigenlijk in die stijlboeken? Grote delen ervan lijken helemaal niet met stijl te maken te hebben. En kun je eigenwijze journalisten wel de taal voorschrijven?

Belendende percelen, welverdiende rust, hooggespannen verwachtingen – het zijn allemaal “doornen in het oog”.

In de boezem van de concurrerende redactie van *NRC Handelsblad* leefde toen de opvatting dat de eigen hoogopgeleide journalisten zo'n stijlboek vol regels helemaal niet nodig hadden. Maar na de goede reacties op het *Stijlboek* van de *Volkskrant* en de talrijke oplagen – meer dan honderdduizend verkochte exemplaren – overwon het liberale *NRC Handelsblad* de schroom en kwam het uiteindelijk in 2000 ook met zo'n boek op de markt.

Al vóór de *NRC* kwam in 1997 de Vlaamse krant *De Standaard* met haar *Stijlboek*. *Trouw* publiceerde in 1999 een lijvig werk: het *Trouw schrijfboek*. En ook *Het Financieele Dagblad* (1999) en later weekbladen, zoals *Elsevier* (2004) en zelfs de enigszins anarchistische *Groene Amsterdammer* (2008), gingen ertoe over om met een stijlboek naar buiten te komen.

Spelling

Waarom willen de media een stijlboek? Het draait allemaal om normering, uniformiteit, codificatie en professionaliteit. De *Volkskrant* wilde af van de anarchie in taalgebruik; de achterflap van de editie 1992: “Bij een volwassen krant worden die regels uniform vastgesteld en toegepast, want een professioneel journalistiek product behoort een consistent geheel te vormen.” *Elsevier* (2013) verwoordt het belangrijkste motief pregnant: “We maken *Elsevier* voor de lezer van *Elsevier*. (...) Bezorg hem leeslust, geen leeslast.”

Voor al omdat in 1995 de spelling werd herzien, hadden de redacties een extra reden om hun regels en keuzes op dit gebied te publiceren. Er ontstond een kleine opstand in de media tegen het nieuwe Groene Boekje (*pannekoek* werd *pannenkoek*, *kerke* werd *kerkenraad*). Enkele landelijke kranten, weekbladen en organisaties verenigden zich in 2006 in het Platform de Witte Spelling. Het Genootschap Onze Taal heeft vervolgens *Het Witte Boekje* uitgebracht. Media als de *Volkskrant*, *Trouw*, *HP/De Tijd*, *Elsevier*, *Vrij Nederland* en *De Groene Amsterdammer* gaven de voorkeur aan deze ‘witte’ spelling. Intussen is het onderscheid tussen wit en groen met de nieuwe spellinggidsen van 2015 wel een beetje vervaagd: *NRC Handelsblad*, *Het Financieele Dagblad* en onlangs *AD* in het nieuwe, vooralsnog interne *Stijlboekje* *ADR Nieuwsmedia* (2016) kozen later voor groen.

Behalve voor deze spellingregels is er veel aandacht voor correct taalgebruik en interpunctie, voor kwesties als *hen* en *hun*, en *behartenswaardig* en *behartigenswaardig*. En voor de puntkomma (“een puntkomma is vaak overbodig”, aldus de gids van *NRC Handelsblad*, 2000) en het uitroepteken: “Fans van het uitroepteken voelen zich waarschijnlijk eerder thuis in de advertentiesector dan op een redactie. De lezers mogen ervan uitgaan dat journalisten over verfijnder middelen beschikken om emoties tot uitdrukking te brengen of een mening kracht bij te zetten” (*Trouw*, 2014).

Clichés

De indeling van de krantenstijlboeken is doorgaans nogal willekeurig. Vaak lopen journalistieke en taalkundige normen door elkaar. De populairste vorm is de alfabetische lijst van problematische woorden of begrippen. Bij de *Volkskrant* (2006) loopt die van *aanvoester* tot *zo-even*, bij *Elsevier* (2013) van *A4'tje* tot *zwaar weer*. *Zwaar weer*? “Cliché, niet gebruiken.”

Aan clichés hebben trouwens alle kranten een broertje dood, getuige de in elk stijlboek voorkomende vermakelijke clichélijstjes. De *Groene* somt oncreatieve uitdrukkingen op die blijken geven van “weinig interesse voor de rijkdom van de taal”: *belendende percelen, welverdiende rust, hooggespannen verwachtingen, na lang steggelen, voor de volle honderd procent* – het zijn allemaal “doornen in het oog”. De *Volkskrant* gruwet van dit soort “vreselijke uitdrukkingen”: *de kou is uit de lucht, de zaak is rond, niet door één deur kunnen, niet meer pikken, ophoesten, ruk naar rechts*.

Wat behandelen de samenstellers nog meer in hun stijlboeken? Iedereen bespreekt vormen van onaantrekkelijke stijl, met adviezen over ‘hijgstijl’ (te korte zinnetjes na elkaar), te populaire taal, vaag woordgebruik, straattaal, schuttingtaal, moeilijke woorden of dure woorden. *Elsevier* (2013) serveert daarbij liefst zestien keer een woord af als lelijk. *Plaatshebben* en *plaatsvinden* worden “lelijk” en “te informeel” gevonden, en *het sportgebeuren* en *het horecagebeuren* worden zelfs als “oerlelijk” te kijk gezet.

Opgerekt

Het begrip ‘stijl’ wordt in de journalistieke stijlbijbels verrassend breed opgerekt. Journalistieke mores van allerlei soorten worden beschreven in talrijke passa-

Na het *Stijlboek* van de *Volkskrant* (1992) volgden er meer.

ges over genres (verschillen tussen interviews, reportages en nieuwsberichten), het toepassen van hoor en wederhoor, en het manipuleren van foto's. En over ethiek: het omgaan met geschenken, het noemen van namen van verdachten (voluit of met initiaal), anonieme bronnen ("gebruiken we niet. Tenzij ..."), het vermijden van seksisme, racisme en andere vormen van buitensluitend taalgebruik. *NRC Handelsblad* biedt zelfs encyclopedische kennis over de krijgsmacht en juridische zaken. En *Trouw* spant de kroon door talrijke bijlagen op te nemen met citaten over journalistiek, met een opsomming van alle premiers sinds 1918, stadhouders en monarchen, lijsten met pseudoniemen en internetadressen. Het *Trouw* schrijfboek uit 2006 is daarmee met meer dan 600 bladzijden het dikst.

Taalgevoel is in de media van kapitaal belang. Een journaliste van *Trouw* biechtte op: "Een keer had ik in een stuk over een transgender het woord *ombouwen* gebruikt. Dat viel helemaal verkeerd. Dat woord was te plat. Wat in de homowereld *bruinwerker* is, is in de transgenderwereld kennelijk *ombouwen* – heel beledigend. Ik was me daar niet zo bewust van. Op Facebook viel iedereen daarover. Ik heb in mijn rechtzetting nog wel een grapje gemaakt, namelijk: 'Excuses, we hebben de tekst inmiddels omgebouwd.' Dat werd gewaardeerd."

Zelfmoord

Stijlboeken kunnen in veel gevallen houvast bieden, maar in gevoelige taalkwesties zijn ze het vaak niet met elkaar eens. Schrijf je *zelfmoord* of *zeldodig*? *Trouw* (2014) stelt dat *zelfmoord* spaarzaam moet worden gebruikt, om stigmatisering te voorkomen. "Kies, als het even kan, voor *zeldodig* (v) of *suicide* (v/m). Maar een politicus mag gerust politieke zelfmoord plegen en *zeldodigs*- of *suicide*-

commando is een monstrum." Jan 't Hart, verantwoordelijk voor het nieuwe stijlboek van het AD: "Het is gewoon *zeldodig*, *zelfmoord* is een verkeerd woord. *Moord* klinkt te heftig voor iemand die zichzelf om het leven brengt." *Elsevier* (2013) kiest hier duidelijk anders: "Deze doodsoorzaak gewoon bij de naam noemen. Dus niet: *zeldodig*." De redacteurs noemen dat een eufemisme dat de waarheid vervaagt of verbloemt.

Stijlboeken roepen op alert te zijn op woorden die een discriminerend effect kunnen hebben. Opvattingen daarover veranderen ook in de loop van de tijd. In 1992 schreef *de Volkskrant*: "Het gebruik van het woord *zwarten* geniet tegenwoordig de voorkeur boven *negers*, hoewel er aanwijzingen zijn dat *de neger* aan het terugkomen is." In 2006 luidt het advies: "Wees bedacht op taalgebruik dat als discriminerend kan worden ervaren. Het is aanvaardbaar een onderscheid te maken tussen *zwart* en *blank*, of *autochtonen* en *allochtonen*, mits het functioneel is." Een heldere uitleg over wanneer het functioneel is, ontbreekt: dat moeten de journalisten zelf maar bepalen.

Wit of blank?

Een ander strijdpunt is de keuze tussen *wit* en *blank*. In 1992 schreef *de Volkskrant*: "We gebruiken het woord *blanken* en niet het vooral bij actievoerders in zwang zijnde anglicisme *witten*." In de herziening van 2006 is die regel verdwenen, maar lijkt *blank* nog steeds de norm. Ook in het online gepubliceerde stijlboek van *NRC Handelsblad* staat: "Niet *witten* of *witte mensen* maar *blanken*." Maar de kwestie is aan het kantelen: in *NRC Handelsblad* van 14 juli 2016 was er in verschillende katernen zowel *wit* als *blank* te lezen. En in één stuk zowel *wit* in de kop en het artikel ("Rock is wit, rap zwart") als *blank* in het intro ("Waarom lukt het blanke muzikanten wel om zwarte muziek te maken?"). Stilistische variatie? Of verschil van inzicht tussen auteur en eindredacteur? Bij de NOS woedt momenteel dezelfde discussie: *NOS op 3* wil af van *blank*, de hoofdredactie van de NOS aarzelt nog. De norm is kennelijk in ontwikkeling.

Ombudsman

In hun queeste tegen slordige, inconsequente en discriminerende taal vinden de eindredacteurs hun natuurlijke bondgenoten op de redacties in de ombudsman of -vrouw. Die zijn op de grotere krantenredacties en bij de NOS te vinden. Zij zijn het die de klachten van lezers over discriminerend of eenzijdig taalgebruik onder de aandacht van de journalisten brengen. Hun lezenswaardige wekelijkse columns bepleiten ook veranderingen in de journalistieke taal.

Zo stelde Annieke Kranenberg, de ombudsvrouw van *de Volkskrant*, het vermijden van de term *allochtoon* voor, ten eerste omdat het een vaag, onnauwkeurig begrip is, ten tweede omdat de term tegenwoordig niet meer neutraal is en volgens velen het wij-zij-denken versterkt. Haar advies wordt in de nieuwe versie van het stijlboek van *de Volkskrant* overgenomen. Maar dat lukt haar niet altijd. Kranenberg: "Het is de vraag of je

Eindredacteur als taalgeweten

Het taalgeweten van de krant is doorgaans de eindredacteur. Eindredacteurs discussiëren op het scherp van de snede over het taalgebruik, dat telkens weer verandert. Hun taak gaat veel verder dan *d's* en *t's*; het gaat ook om ritme en zinsmelodie. Rob van Erkelens van *De Groene Amsterdammer*:

De eindredacteur (...) moet beschikken over engelengeduld, een olifantengeheugen, de koppigheid van een ezel, de sluwheid van een vos, de buigzaamheid van een slang, (...) minachting voor al het bestaande, bewondering voor al het bestaande, genegenheid, respect en liefde voor de Nederlandse taal, een gezonde afkeer van regeltjes, en een abonnement op *Onze Taal*.

Volkskrant-ombudsvrouw Annieke Kranenburg: “De krant moet zich voortdurend afvragen of woorden niet besmet zijn, of stereotypen in de hand werken.”

Foto: Aurélie Geurts / de Volkskrant

als krant voorop wilt lopen of niet. Deze hoofdredactie wil bijvoorbeeld niet te activistisch zijn; die wil geen vooruitgeschoven post voor activisten worden. De keerzijde is dan wel dat als je niet vooroploopt, je mogelijk snel op een achterstand komt te staan.”

Kranenburg: “Taal verandert. *De Volkskrant* moet zich voortdurend afvragen of de taal die zij gebruikt nog past bij de maatschappelijke ontwikkelingen: of woorden niet besmet zijn, te veroordelend. Of stereotypen in de hand werken.” Want het taalgebruik van de media beschrijft niet alleen de maatschappelijke werkelijkheid, het bepaalt die ook voor een deel.

Efficiënter

Keuzes die redacties maken en die in de stijlboeken opgenomen worden, lijken effect te hebben. Uit onderzoek van taalonderzoeker Ralph Fasold, uit 1987, bleek dat wanneer in stijlboeken duidelijk geadviseerd werd geen seksistische taal te gebruiken, de hoeveelheid seksistische uitingen in dat medium sterk daalde. Als die adviezen ontbreken of onduidelijk zijn, bestaat het risico dat zulk taalgebruik hierdoor in omloop blijft.

Stijlboeken kunnen houvast bieden, maar in gevoelige taalkwesties zijn ze het vaak niet met elkaar eens.

Bij de invoering van het stijlboek werd gevreesd voor beknotting van de vrijheid van de schrijvers. Een stijlboek mag dan ook niet leiden tot “stilistische eenheidsworst”, bezweert *de Volkskrant* in 1992. In de praktijk blijkt dat het stijlboek disciplineert, een huisstijl kweekt en een bepaalde – zij het meestal impliciete – taalideologie schraagt. *Elsevier* is, volgens chef eindredactie Eddy Schaafstra, “steeds minder romantische journalistiek gaan be-

drijven”. Hij beschouwt dat als positief: “We zijn steeds meer een soort bedrijfje geworden met heel heldere afspraken, waardoor je veel efficiënter kunt werken.” Dat kan schuren bij de vrijheidslievende en collectiviteit wantrouwende journalist. Journalisten van *De Groene Amsterdammer* laten zich niet graag voorschrijven hoe ze moeten schrijven en spellen, en er bestaan redacties waar heftige discussies zijn gevoerd over de vraag of je de slotletter in de naam Amsterdam Arena met een hoofdletter moet schrijven, zoals het bedrijf zelf doet. Voor Hugo Jetten van *De Groene Amsterdammer* is de stijlgids ondanks de regeltjes “ook een uitdrukking van de liefde voor de taal”.

De stijlboeken – of ze nu alleen intern of ook buiten de redactie gepubliceerd worden – zijn werk in ontwikkeling. Er volgen telkens nieuwe versies en veel redacties zijn bezig ook de regels en afspraken voor sociale media erin te verwerken. Volgens veel hoofdredacteuren is deze vorm van transparantie een teken van professionaliteit en betrouwbaarheid – geen overbodige luxe in een tijd dat burgers weinig vertrouwen in de media stellen.

Intussen blijft het ploeteren om op de redactie voldoende aandacht te krijgen voor de soms zwaarbevochten normen in het stijlboek. Dat kan via maandelijks taalbrieven, via een incidentele workshop bij de introductie van een herzien stijlboek, via een verwijzing van de ombudspersoon en via een uitbrander van de eindredacteur aan de nieuwe stagiair. Voor je het weet blijft het elektronische stijlboekbestand ongeraadpleegd en ligt de stijlbijbel stof te happen in de la. <

Met dank aan collega Michaël Opgenhaffen en aan onze studenten Journalistiek en Nieuwe Media aan de Universiteit Leiden – Merel Broere, Lotte Burger, Vera Geenen, Dominique Hofman, Ariana Manduzai, Michael Rizkalla, Juul Schepens, Iris Verhulsdonk, Freek van Vliet en Jorit Hajema – voor hun analyses en interviews met samenstellers van de stijlboeken.

Drie opmerkelijke adviezen

“Smileys zijn principaliter een vorm van interpunctie en géén illustraties. Een zin die met een smiley wordt afgesloten, krijgt dus niet ook nog eens een punt of ander afsluitend leesteken.”
(website *Tweakers*, 2015)

Trouw adviseert om de “gevoelens van mensen die het toch al niet makkelijk hebben, te ontzien”. Maar daarin niet te overdrijven: “Zo noemen we verstandelijk gehandicapten niet *andersbegaafden*, moslims niet *andersgelovigen*, Marokkanen niet *Marokkaanse mensen*, en blinden, slechthzienden en doven niet *mensen met een zintuigelijke handicap*.”
(*Trouw*, 2014)

“Als een vrouwelijke minister ministerin genoemd wenst te worden, doen we dat. Als ze die wens niet kenbaar maakt gebruiken we het woord *minister* ook voor een vrouw.”
(*De Standaard*, 1997)

“Het is vroeg. Zijn moeder slaapt nog ...”

Literaire stijlmiddelen in
misdaadjournalistiek

Misdaadreconstructies worden vaak
net zo spannend gemaakt als literaire
thrillers. Hoe doen journalisten dat?

KOBIE VAN KRIEKEN

Illustratie: Frank Dam

“Alain van der Heide wordt ’s ochtends wakker met een gedachte die hem niet meer loslaat. Nu is het genoeg, denkt hij. De stemmen in zijn hoofd zeggen het ook: nu is het genoeg. Hij loopt naar de keuken en pakt daar een van de messen uit de la. Een aardappelschilmes. Daarna gaat hij naar de slaapkamer van zijn moeder, waar tientallen Boeddhabeelden staan uitgesteld. Het is vroeg, nog voor zes uur. Zijn moeder slaapt nog.”

Bovenstaand fragment zou het begin kunnen zijn van een spannende roman. Een psychisch getroebleerde man betreedt de slaapkamer van zijn moeder, gewapend met een mes, met alle gevolgen van dien. Maar de beschreven gebeurtenis heeft écht plaatsgevonden, en in 2012 werd er op deze manier verslag van gedaan in *de Volkskrant*.

Of het nu gaat over een mislukte formatie of de teloorgang van een atleet: verhalende reconstructies vormen een populair journalistiek genre. Maar vooral misdaad leent zich natuurlijk uitstekend voor dat genre: er zijn ‘good guys’ en ‘bad guys’, een plot, een climax en er gebeuren dingen die ons voorstellingsvermogen te boven gaan. Door zo’n reconstructie kunnen we ons beter inbeelden wat er nu precies is gebeurd.

Hoe gaan misdaadjournalisten daarbij precies te werk? En welke (literaire) stijlmiddelen gebruiken ze bij hun gedetailleerde beschrijving? Daar deed ik uitgebreid onderzoek naar; op 5 september ben ik daarop gepromoveerd aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Naderend onheil

Normaal gesproken beschrijven journalisten nieuwsgebeurtenissen in de verleden tijd (‘Alain werd ’s och-

tends wakker ...’). Wat direct opvalt aan het fragment uit *de Volkskrant*, is dat het in de tegenwoordige tijd is geschreven. Dat creëert de illusie dat alles zich hier en nu afspeelt. Daarnaast wordt, geheel in strijd met de wetten van de journalistiek, de spanning opgevoerd door de lezer in het ongewisse te laten over de afloop. Alain staat met een aardappelschilmes in de slaapkamer van zijn moeder. Wat gaat hij daarmee doen?

Wat hier verder opvalt, is het bijzondere gebruik van perspectief: de journalist kruipt in het hoofd van Alain. Net als bij het lezen van fictie kun je je als lezer op die manier even een ander wanen.

Het doel van dit soort reconstructies en het gebruik van al die stijlmiddelen is natuurlijk om lezers het verhaal in te trekken. Dat veel gevoelens en belevingen worden ingevuld door de journalist, is tegelijkertijd de achilleshiel van het genre. Hoe kan de journalist nu weten wat een ander voelt, ruikt en ziet?

Camerapositie

Het komt er dus op aan dat journalisten die op deze manier verslag doen van misdaden binnen de grenzen van het geloofwaardige blijven. Een bijzonder voorbeeld daarvan zien we in dit fragment uit *NRC Handelsblad* over de schietpartij in winkelcentrum De Ridderhof in Alphen aan den Rijn, in 2011:

Een oudere man vlucht voor hem uit en duikt de Hubo in. Hij was net nog met zijn kleindochter, maar die is hij kwijt. Al snel staat hij weer op. Hij ziet een man en een vrouw op de grond lig-

gen, badend in het bloed. Hij ziet angst, paniek. Hij vindt zijn kleindochter terug.

Het vertelperspectief werkt hier als een camera-positie. Vanuit het perspectief van de oudere man beleven we alles wat er zich in het winkelcentrum afspeelt. Alleen kruipt de journalist niet in het hoofd van deze ooggetuige, maar hij legt de camera als het ware over de schouder van deze man, met wie we meevluchten, wegduiken en rondkijken.

Om te kijken hoe lezers dit soort reconstructies ervaren, hebben we een experiment opgezet. Een groep lezers kreeg het NRC-verhaal over de schietpartij in Alphen aan den Rijn te lezen. Een andere groep las een traditioneel, niet-verhalend nieuwsbericht. De mensen uit de 'reconstructiegroep' bleken – zoals verwacht – sterker het gevoel te hebben aanwezig te zijn geweest in het winkelcentrum, en ze konden zich sterker identificeren met de ooggetuigen. Ze werden daarmee op indirecte wijze zelf ooggetuigen van de schietpartij.

Bloed en hersenen

De voorbeelden van deze vorm van verhalende misdaadreconstructies zijn betrekkelijk recent, maar het genre is bepaald niet nieuw. Al in de begin-dagen van de moderne misdaadjournalistiek werd er ijverig op los gereconstrueerd. In 1905 beschreef het *Nieuwsblad van het Noorden* de moord van een soldaat op zijn vader als volgt:

De soldaat, woedend omdat hij zich zo lang had moeten verborgen houden, zeide dat aan dien toestand een einde moest komen. Hij ging weer buiten, haalde uit het werkhuis een zwaren hamer, nam in de keuken een groot breed mes en ging de slaapkamer binnen, gevolgd van zijn zuster Lowies en zijn broeder Leo, welke laatste de petroleumlamp droeg. De kanonnier ging nu achter het bed staan en sloeg zijn vader herhaaldelijk met den hamer op het hoofd, zoodat bloed en hersenen rondspatten. Dan kwam hij voor het bed en sneed het slachtoffer de keel af.

Op de werkwoordsvormen in de verleden tijd na wijkt dit fragment niet veel af van hedendaagse reconstructies: ook hier zien we een chronologische vertelling met veel details (de hamer was zwaar, het mes was groot en breed), en een verteller die zich verplaatst in de dader.

De misdaadreconstructie is in het verleden wel omstreden geweest. Tijdens een vergadering van de Nederlandse Journalistenkring in 1948 beklagde een aanwezige medicus zich volgens dagblad *De Tijd* over "het schenden der geestelijke volksgezondheid" door zulke uitvoerige publicaties.

Ook hedendaagse reconstructies zijn soms gedetailleerder dan wellicht goed is voor onze mentale gezondheid. In het verhaal over Alain komen we in de laatste alinea's eindelijk te weten waarom hij nu eigenlijk met een aardappelschilmes aan de wandel was. Zoals iedereen natuurlijk al verwacht had, was hij niet op zoek naar aardappels. Hij gebruikte het mes om zijn moeders keel door te snijden, "van haar linker- tot haar rechteroor". <

BEELDSPRAAK

Erik van der Spek buigt zich maandelijks over beeldspraak die de tijd-geest vangt – en soms zelfs ook bepaalt.

Brexit

De echte brexit moet nog van start gaan, maar de uitslag van het Britse referendum bezorgde veel journalisten al schrijfkorts. Veel kranten kleurden hun verslagen met ziektemetaforen. "Als een slagschaduw hing het besmettingsgevaar van de Britse uittreding maandagavond boven het debat in de Tweede Kamer", schreef *de Volkskrant*. "VVD-fractie-leider Zijlstra beschouwt de brexit als een hartaanval voor iemand die zich nog tamelijk gezond waande." PVV-leider Wilders hoopt juist dat het virus van de brexit snel overslaat: "Vrij worden, dat kunnen wij ook."

Verslaggever Arjan Noorlander koos voor het *NOS Journaal* een andere metafoor: "Niemand had gedacht dat de Britten het met ons zouden uitmaken. Maar de Britten hebben ons gedumpt." De relatiemetafoor doet het altijd goed in de politiek; als we landen kunnen terugbrengen tot personen die verliefd worden, trouwen en weer uit elkaar gaan, wordt de wereld een stuk overzichtelijker. "Proces brexit lijkt op vechtscheiding", staat te lezen op BNR.nl, dat zelfs een relatietherapeut in stelling bracht.

Het theater biedt inspiratie na het onverwachte vertrek van politicus Boris Johnson: "Dit was hangen, trekken en vierendelen nieuwe stijl", schreef Patrick van IJzendoorn in *de Volkskrant* onder de kop 'Een koningsdrama aan de Thames'. "[Boris Johnson] had gerekend buiten een gifbeker van David Cameron, een rugbytackle van Steven Crabb, een stiletto in de borst van Theresa May en een dolkstoot in de rug van zijn wapenbroeder Michael Gove."

Bij dit verbale geweld steekt de reactie van premier Rutte wat bleekjes af. Hij gaf in *NRC Handelsblad* aan na de brexit geen behoefte meer te hebben aan grote verhalen over Europa: "Ik proef bij veel mensen een grote vermoeidheid bij dit soort plannen en woorden. Het zijn fopspenen geworden: iedereen zuigt erop, maar er komt geen smaak meer uit."

ERIK VAN DER SPEK

Foto: 123RF / Chris Harvey

"Boris Johnson had gerekend buiten een gifbeker van David Cameron."

“Everybody cans it”

Journalisten beoordelen uitspraken van politici

Ooit notuleerden journalisten braaf wat politici zeiden. Nu keuren ze de taal van politici zoals de jury van een talentenjacht dat zou doen.

PETER BURGER EN TOM VAN HOUT

Honderd jaar geleden schreven journalisten netjes op wat parlementsleden en bewindslieden in hun vergaderingen bespraken. De journalist was een notulist, en hij moest zich aanpassen aan de procedures van het politieke bedrijf.

De verhouding tussen pers en politiek is in een eeuw ingrijpend veranderd: nieuwsmedia zijn niet langer toeschouwer, maar regisseur, en politici passen zich aan aan de ‘formats’ van de media. Media-logica wordt dat wel genoemd. De journalisten zijn niet de sterren, dat blijven de politici, maar zij hebben niet langer de leiding over de voorstelling.

Textbites

In het verlengde van die regisseursrol hebben journalisten zich nóg een rol toegeëigend: die van jurylid in een taaltalentenjacht. Talkshows, tijdschriften, kranten en nieuwssites vermaken hun publiek met rubrieken vol geslaagde en minder geslaagde quotes van bestuurders. Toen Wilders eiste dat de VVD een “keutel” inslikte, kwam hij in ‘De tv draait door’ (een rubriek in *De wereld draait door*), en nadat voorman

Hans de Boer van werkgeversorganisatie VNO-NCW uitkeringsgerechtigden “labbekakken” had genoemd, gonsde dat nog dagen na in alle media.

De Vlaamse krant *De Standaard* heeft er sinds 2011 op haar website een hele rubriek voor ingeruimd: ‘Ongehoord’. Iedere week staan daarin tien uitspraken van politici en andere beroemdheden, met een regel commentaar. Dan heeft een Vlaamse minister het in Amerika in steenkolen-Engels over “a white hemd and a red tie” (terwijl ze bedoelde: ‘a white shirt’), waarop *De Standaard* toeslaat:

“A white hemd and a red tie.”

Minister Crevits legt in Texas uit hoe minister-president Peeters gekleed gaat en bewijst meteen hoe eenvoudig Engels is. Everybody cans it.

Een korte quote dus, gevolgd door een een- of tweeregelig ironisch juryrapport. Dat is alles. Het format is ook in andere landen bekend, maar heeft nog geen naam. Laten we deze bewust uit hun context geknipte en becommentarieerde quotes ‘textbites’ noemen, naar analogie van ‘soundbites’.

Holocaust

Uit de textbites die *De Standaard* van 2011 tot en met 2014 publiceerde, hebben wij de quotes van Belgische en buitenlandse politici geselecteerd. De quotes appelleren aan onze parate nieuwskennis. Echt uitdrukkelijk veroordelend wordt het commentaar van *De Standaard* zelden. Een terechtwijzing als de volgende is een uitzondering:

“Mussolini heeft veel goede dingen gedaan.”
Silvio Berlusconi komt nogal ongepast uit de hoek op een herdenking ter gelegenheid van de Internationale Herdenkingsdag voor de Holocaust.

De lezers van ‘Ongehoord’ herkennen de personages zoals vaste kijkers van een soapserie de karakters kennen, en ze zijn zich bewust van de onuitgesproken regels voor wat je wel en niet kunt zeggen als politicus.

Hilde Crevits: “Het water staat de binnenschippers letterlijk aan de lippen.” *De Standaard*: “Minister Crevits kent zowat alles van beeldspraak.”

Een paar snelle penseelstreken volstaan dan ook om een politicus neer te zetten als nieuwspersoonage. De toenmalige Vlaamse minister-president Kris Peeters zocht graag de spotlights, de Antwerpse burgemeester Bart De Wever doet aan de lijn en Elio Di Rupo is homoseksueel en ijdel:

- “Elio was ik, Elio ben ik en Elio zal ik blijven.”
U mag zelf raden van wie dit citaat is, in een programma waarin hij werd voorgesteld.
- “Het diner na het college wordt geschrapt. Niet omdat ik mijn eetgewoonten wil opdringen, wel omdat het te duur is.”
Bart De Wever bespaart in Antwerpen.
- “Een oppositieleider en een journalist; dat komt min of meer uit dezelfde hoek.”
Vlaams minister-president Kris Peeters bewijst in *Villa Politica* dat hij een open blik heeft op de journalistiek. En de politiek.

Ondeugende jongen

De zelfspot van De Wever wordt gewaardeerd, maar of dat ook geldt voor bluffende politici?

- “Ook al ben ik een ondeugende jongen, 33 meisjes in twee maanden lijkt me zelfs wat te veel voor een 30-jarige.”
Silvio Berlusconi zegt dat hij te oud is voor alle seks waarvan hij wordt verdacht. (*La Repubblica*)
- “Ik kan me geen Sovjetleiders van na de Tweede Wereldoorlog herinneren die even hard werkten.”
Russische premier Vladimir Poetin vindt zichzelf de hardst werkende Russische leider in jaren.

Ook onbedoelde dubbelzinnigheden, ongelukken met beeldspraak en gehaspel worden afgestraft. De journalisten kunnen hun commentaar beknopt houden: de lezers zullen sowieso wel zien waarom deze uitspraken in de rubriek zijn opgenomen.

- “Thuis kan ik mij volledig blootgeven.”
Wouter Beke vertelt in het CD&V-ledenblad dingen die, zo vermoeden we, letterlijk en figuurlijk waar zijn.

- “Het water staat de binnenschippers letterlijk aan de lippen.”
Minister Crevits kent zowat alles van beeldspraak.
- “Men schuift de hete appel door, maar wie heeft de appel op het vuur gelegd?”
Eurocommissaris Karel De Gucht goochelt in (het Eén-programma) *De zevende dag* met spreekwoorden om Vlaanderen terecht te wijzen in het dossier van de Oosterweelverbinding.
- “Vraag me niet te reageren op een individuele feed, eh friet, eh tweet.”
Karel De Gucht wil (in *Reyers laat op één*) wel de Europese Commissie verdedigen en de aanpak van de bankencrisis. Maar op de kritiek van mensen als Egbert Lachaert reageren, dat is niet zijn bedoeling.

Bonuspunten krijgen politici daarentegen voor compacte, concrete uitspraken:

“Laten we ideeën najagen, geen normen voor de douchekoppen.”
Martin Schulz, de voorzitter van het Europees Parlement, vindt (in *NRC*) dat de Europese Commissie best wat ambitieuzer mag zijn.

Madammeke

En als politici journalisten vertellen hoe die hun werk moeten doen, schreeuwen ze natuurlijk om opname in de rubriek:

- “Zelfs als ik de wc te hard doortrek, zullen analisten er allerhande dingen achter zoeken.”
Bart De Wever vindt dat hij wel erg nauwgezet gevolgd wordt door politieke specialisten.
- “Zeg, madammeke.”
Herman Schueremans vindt dat de journaliste Marjan Temmerman van *De Ochtend* (Radio 1) niet te hard moet doorvragen over zijn beperkte activiteit als Vlaams parlements lid.

Dat geldt ook voor politici die zich op eigen kracht in de media begeven:

- “Er zijn van die momenten dat een blogger niets meer moet schrijven.”
Zo begint Siegfried Bracke een blogpost.
- “I got 42.484 points while escaping from a Giant Demon Monkey. Beat that!”
CD&V-voorzitter Wouter Beke tweet enthousiast zijn score in een computerspelletje. Of misschien heeft een van zijn kinderen ergens op een paar verkeerde knoppen gedrukt.

Laat media maken liever aan vakmensen over, is de boodschap. Door de uitspraken uit hun context te lichten en van een nieuw frame te voorzien, kunnen journalisten zichzelf presenteren als kalm, gematigd en rationeel, tegenover de opgewonden, emotionele en bij tijden vijandige politici. De ene keer zetten journalisten een politicus een lauwerkrans op het hoofd, de andere keer zijn ze het jongetje dat wijst op de ontbrekende kleren van de keizer. De tijd dat ze louter notuleerden, behoort tot het verleden. <

Op tv en in de krant
is er steeds minder
ruimte voor muziek-
en literatuurkritiek.
Hoe komt dat?

BERNARD HULSMAN

‘50,000,000 fans can’t be wrong’

De jubelcultuur in de media

Bij het lezen van *Het jasje van David Bowie*, de gebundelde artikelen over popmuziek van de dichteres Elly de Waard (1940), drong het plotseling tot me door: zulke lange, persoonlijke en kritische stukken als De Waard in de jaren zeventig en tachtig over popmuziek schreef in *Vrij Nederland*, lees je tegenwoordig zelden of nooit meer. Vooral haar ‘The Eagles, smaakvol onbenul’ zou nu nooit worden geplaatst in een dagblad of muziektijdschrift, bedacht ik. Hierin noemt ze de nummers van de Californische countryrockgroep “volstrekt vergeetbaar”, en concludeert ze ten slotte dat de “smaakvolle onbenuligheid” van The Eagles even erg is als de “smake-loze onbenulligheid” van de hits van bubblegumbands.

De Waard was tegendraads toen ze in 1977 over het onbenul van The Eagles schreef. De country-rockers hadden een jaar eerder de elpee *Hotel California* uitgebracht, en stonden op het toppunt van hun roem en populariteit.

Adele

Vlak voor *Het jasje van David Bowie* eind 2015 uitkwam, was het album 25 van de ook in Nederland

immens populaire Britse popzangeres Adele verschenen. Maar een popcriticus die Adeles edelkitsch op de hak nam, was nergens te bekennen. De verschijning van Adeles derde album leidde tot een verbijsterende stroom artikelen en interviews in dag- en weekbladen. Alle recensies waren positief tot jubelend, en ook de interviews, waaronder een in *NRC Handelsblad* met de ongekennde lengte van 3900 woorden, bevatten geen enkele kritische noot. Alleen Frits Abrahams merkte in zijn column in *NRC Handelsblad* op dat het album met veel violen en echo’s overgeproduceerd was. Maar hij schreef ook dat Adele een uitstekende zangeres was en vergeleek haar met Frank Sinatra. Echte kritiek werd alleen geuit op de wijze van distributie van 25: tot ergernis van enkele techjournalisten had Adele geweigerd haar album aan te bieden aan streamingdiensten als Spotify.

Eens te meer maakte de verschijning van Adeles 25 duidelijk dat de ‘jubelcultuur’ ver is opgerukt in de wereld van muziek, kunst en literatuur. Sinds Elly de Waard in de jaren tachtig stopte als popcritica, is “50,000,000 Elvis fans can’t be wrong” – het antwoord van Elvis Presley aan de critici die twijfelden aan zijn muzikale capaciteiten – steeds meer

Het uit boekhandelaars bestaande boekenpanel van *De wereld draait door*.

het uitgangspunt geworden. Wat buitengewoon populair is, veel bezoekers trekt of hoge prijzen op de kunstmarkt opbrengt, is 'jenseits der Kritik': kritische beschouwingen over belangrijke tentoonstellingen in grote musea, zoals de grote Malevitsj-expositie in 2013-2014 in het Stedelijk Museum in Amsterdam, of over het werk van miljoenen euro's verdienende kunstenaars als Damien Hirst zijn zó schaars geworden dat ik ze niet kan vinden.

Blogger

Niet toevallig is de jubelcultuur opgekomen in het tijdperk van het postmodernisme, dat in de jaren zestig begon en, met dank aan internet, nog lang niet is afgelopen. 'Anything goes' is de bondigste samenvatting van het postmodernistische manifest: alles mag en alles kan, het ene is niet beter dan het andere, alles is gelijkwaardig. Dit geldt nu ook voor de kritiek. Het oordeel van een gerenommeerde kunstcriticus in een van de kwaliteitskranten wordt steeds meer beschouwd als 'ook een mening', die niet zwaarder weegt dan die van een willekeurige blogger op internet.

Bij sommige experts heeft het postmoderne cultuurrelativisme al geleid tot het opgeven van kritische beschouwingen. Zo bekende Leo Blokhuis, de 'popprofessor' van de populaire tv-programma's *De wereld draait door* en de *Top 2000*, en schrijver van verschillende boeken, eind 2015 in een portret in *de Volkskrant* dat hij was gestopt met kritiek. "Blokhuis is niet van het oordelen", zo viel te lezen in het artikel. "Als hem wordt gevraagd om commentaar op de nieuwe cd van Adele, houdt hij de boot af. Hij vindt haar cd mild gezegd niet geweldig, anderen worden gelukkig van haar muziek, wie is hij om dat te verpesten?"

Zo ver als in de popmuziek is de jubelcultuur in de boekenwereld nog niet voortgeschreden. Maar ook hier weegt het oordeel van de gezaghebbende literaire critici tegenwoordig minder zwaar dan een kwarteeuw geleden. Voor uitgevers is een positieve bespreking van een boek in een van de kwaliteitskranten tegenwoordig dan ook van veel minder belang dan een aanprijzing ervan in het gezellige, want nooit negatieve maandelijkse ju-

nalist Frénk van der Linden, de geestelijk vader van het panel in *DWDD*, noemde in hetzelfde artikel literatuurcritici een "parasitaire mensensoort" met een "azijnfles die nokkievol zit".

Dunnere bijlagen

Van der Lindens bewering dat boekbesprekers azijnpissers zijn, werd niet veel later weerlegd door de literair redacteur van de boekenbijlage van *NRC Handelsblad*, Arjen Fortuin. In een column met de kop 'Criticus zoekt azijnfles' rekende Fortuin voor dat tegenover elke negatieve recensie waarin het boek met een of twee (van de vijf) ballen werd beloond vijf positieve staan, met drie, vier of vijf ballen. "We zijn met zijn allen eerder te braaf dan te zuur", was zijn conclusie.

Fortuins conclusie was een verholde oproep aan critici om 'minder braaf' te zijn, of anders gezegd: minder te jubelen en meer te schrijven zoals Elly de Waard veertig jaar geleden deed. Maar de kans dat dit gebeurt, is niet groot. Want minder gejubel en meer zuur vereist langere artikelen. En in het internettijdperk pogen krantenredacties de lezers van hun papieren edities juist tot lezing te bewegen met dunnere bijlagen en kortere artikelen die vergezeld gaan van meer en grotere foto's, illustraties en 'inzetjes' met extra informatie.

Ook het aantal boekbesprekingen in de kwaliteitskranten is in de afgelopen tien jaar aanzienlijk verminderd. Dit heeft de toch al bestaande neiging van boekenredacties versterkt om vooral goede en opmerkelijke boeken te bespreken. Want waarom zou je een slecht boek van een debuterende auteur bespreken als je in plaats daarvan ook een goed boek onder de aandacht van de lezer kunt brengen?

Saaier

Daar komt nog bij dat de verkorting van de boekbesprekingen ook gevolgen heeft voor de inhoud. In kortere recensies is minder plaats voor bijvoorbeeld persoonlijke terzijdes of saillante details. Dit zijn de eerste dingen die in recensies sneuvelen als ze te lang zijn uitgevallen, zo leert de ervaring. In de meeste gevallen leidt de verkorting van boekbesprekingen daarom tot 'zakelijkere' beredeneerde oordelen, zoals de kortste definitie van recensies luidt, met een hogere informatiedichtheid en minder 'lucht'. Soms, in ultrakorte besprekingen, vergt het weergeven van de inhoud van het boek al zó veel woorden dat de auteur zelfs nauwelijks aan beredeneerd oordelen toekomt. Meer dan signaleringen zijn het dan eigenlijk niet.

Dit leidt tot de paradox dat minder en kortere recensies, die zijn bedoeld om het lezen te bevorderen, juist leiden tot 'bravere' en saaier artikelen. Zo versterken ze, onbedoeld, de jubelcultuur in de literatuurkritiek. <

Soms, in ultrakorte besprekingen, vergt het weergeven van de inhoud van het boek al zó veel woorden dat de auteur zelfs nauwelijks aan beredeneerd oordelen toekomt.

belboekenpanel in *De wereld draait door* (*DWDD*). Dit gegeven bracht boekhandelaar Gerda Aukes ertoe om in een artikel over de grote invloed van het boekenpanel van *DWDD* dat in het voorjaar van 2016 in *de Volkskrant* verscheen, te beweren dat "het zonde van de tijd en ruimte is dat kranten nog steeds negatieve recensies publiceren". Jour-

Hoe berichten nieuws-media over taal? Vaak dient 'taal' om onderwerpen te verluchten, aldus taalkundige Marc van Oostendorp. En hij kan het weten. Hij zit in de kaartenbakken.

MARC VAN
OOSTENDORP

Taal als vulsel

Nieuws over taal moet liefst grappig zijn

Tijdens de derde maandag van september schakel ik de laatste jaren mijn telefoon uit. Op een kwaad ogenblik ben ik in een kaartenbak terechtgekomen voor actualiteitenrubrieken die zoeken naar een 'grappige invalshoek' bij het nieuws over de Troonrede. "Kunt u niet iets interessants vertellen over de taal van de koning?", vragen de redacteurs van die rubrieken steevast. "Mij valt bijvoorbeeld op dat hij best wel een beetje, eh, bekákt praat." Als ik dat per ongeluk beaam, komen ze snel ter zake: de cameraploeg staat binnen drie kwartier in mijn kantoor, om mij te filmen terwijl ik vertel dat de koning best wel een beetje, eh, bekakt praat.

Het is een bekend verschijnsel: hoe heftig de wereld ook in verandering is, nieuwsrubrieken op radio en tv vullen liever vele uren over een beperkt aantal onderwerpen dan dat ze steeds weer over iets anders praten. Om dat te kunnen doen, hebben ze wel allerlei verschillende 'invalshoeken' nodig, waaronder ook steevast een paar 'luchtige'. En taal is altijd geschikt voor die luchtigheid. Hoe zat de toespraak van die Amerikaanse presidentskandidaat in elkaar? Waarom maken onze sterren zulke taal-blunders op de sociale media? Werd er bij die ramp wel juist gecommuniceerd?

Cabaretier

Het brengt de beroepstaalliefhebber die ik ben soms in verlegenheid. Het is natuurlijk fijn wanneer je

je liefde mag delen met het publiek van *Editie NL*, maar vaak komt het neer op alleen maar vijftien seconden in beeld vrolijk met je hoofd mogen knikken als antwoord op de vraag of taal niet echt vreselijk ingewikkeld is, met al die spellingregels, en dat is niet altijd leuk om te doen. De meeste universitaire taalwetenschappers in Nederland hebben er geloof ik geen zin in.

Er is door het gat dat zij laten vallen in de afgelopen tien, twintig jaar een nieuwe functie ontstaan: die van taal-BN'er, mensen die vaak wel (in ieder geval een beetje) taalkunde of Nederlands hebben gestudeerd, daar niet hun academische carrière van hebben gemaakt, maar wel geregeld op de radio en tv iets over taal komen vertellen. De bekendste voorbeelden in Nederland zijn waarschijnlijk Wim Daniëls en Paulien Cornelisse. Het is denk ik geen toeval dat beiden er ook een carrière als cabaretier op na houden.

Opkomende vloed

Tegenover die belangstelling voor de taal als grappige invalshoek in het nieuws staat niet zo heel veel interesse voor het serieuze taalnieuws – programma's als *De Taalstaat* uitgezonderd (zie ook het kader hiernaast). Als in algemene nieuwsprogramma's taal als een apart onderwerp wordt behandeld, en niet als invalshoek, gaat het vaak om weetjes die gekozen zijn vanwege hun amusementswaarde: iemand heeft een prijs gewonnen voor onderzoek

naar het woord *hallo*. Het genootschap van architecten heeft het leukste bouw-woord van het jaar gekozen. In India is een dorpje ontdekt waar de mensen nog de oeroude taal Sanskriet lijken te spreken. Goh, denk je als luisteraar, en je gaat weer over tot de orde van de dag.

De echte ontwikkelingen rond de taal vallen daardoor een beetje buiten de boot. Voor een deel komt dat misschien doordat sommige van die ontwikkelingen nu eenmaal te langzaam gaan om echt nieuws te zijn. De taal verandert voortdurend, maar heel geleidelijk. Je kunt geen dag aanwijzen waarop je zou kunnen zeggen: nu is het Poldernederlands echt doorgebroken, of vandaag is de aftocht van de tongpunt-*r* definitief ingezet.

Neem de lotgevallen van het Engels in Nederland. Alweer bijna twintig jaar geleden verscheen er in *Onze Taal* een serie stukjes van Arno Schrauwers. Iedere aflevering begon met deze waarschuwing: “Het Nederlands is als een zandkasteel bij opkomende vloed.” De auteur besprak daarna een aantal voorbeelden waarin Engels gebruikt werd in plaats van Nederlands. Wie die artikelen nu terugleest, merkt dat de toon van urgentie (“opkomende vloed”) die Schrauwers aansloeg wat overtrokken was: wij spreken nog steeds geen Engels in het dagelijks leven. Maar tegelijkertijd komt dat Engels wel degelijk nog steeds op – zij het zó langzaam dat je het bijna niet merkt. In twintig jaar is er zeker wat Engels bij gekomen, maar dat is zó weinig dat het nooit het achtuurjournaal haalt, zoals een échte opkomende vloed wel zou doen.

Afgeschaft

Ontwikkelingen zijn er wel degelijk in de taal. Sinds ongeveer 1997 houd ik het taalnieuws vrijwel dagelijks bij – eerst voor de website van *Onze Taal*, later voor de gratis nieuwsbrief *Taalpost* (www.taalpost.nl). Als ik nu de oude berichten doorlees, valt me op hoeveel er is gebeurd, en hoe anders we inmiddels al met taal omgaan, bijvoorbeeld in de politiek.

Vaak weerspiegelen die ontwikkelingen in de taal veranderingen in de samenleving. Twintig jaar geleden was het in Nederland bijvoorbeeld nog beleid dat kinderen van etnische minderheidsgroeperingen op school les kregen in wat de ‘eigen taal en cultuur’ werd genoemd. Een jaar of vijf later stond de waarde van dat onderwijs ineens ter discussie en gaandeweg werden de bestaande regelingen afgeschaft. Tegelijkertijd werden de taaleisen voor nieuwkomers steeds strenger. Omdat de veranderde opvattingen over taal hier werden weerspiegeld in concrete maatregelen, waarover bovendien politieke discussie was, kun je dit soort ontwikkelingen goed volgen. Opvallend genoeg kwam bij die discussies het oordeel van taalkundigen dan weer slechts zelden onder de aandacht.

Het échte nieuws

Iets soortgelijks geldt voor het eindexamen Nederlands, de belangrijkste taaltoets van Nederland, al is het maar omdat iedereen die een middelbare schooldiploma wil hebben dit examen moet halen. Sinds een paar jaar is het eindexamen iedere keer in mei het onderwerp van discussie.

Het genootschap van architecten heeft het leukste bouw-woord gekozen. Goh, denk je als luisteraar.

Waarom in mei? Dat heeft iets te maken met een kunstmatig nieuwsfeit: het centraal eindexamen wordt dan gehouden. Omdat media dol zijn op dat soort voorspelbare nieuwsfeiten – ze zijn als het ware voorzienbare vulling bij de actualiteit – en omdat de onrust zich inmiddels van ouders, leraren en neerlandici heeft verspreid naar de politiek en de ambtenarij, is er daarmee sprake van een heuse ‘maatschappelijke discussie’. Je kunt bijna voorspellen dat er de komende jaren maatregelen genomen zullen worden en dat het eindexamen nog wel even nieuws zal blijven. Zo borrelt er af en toe iets op van de taalwereld naar het échte nieuws.

Het internet speelt daarbij een belangrijke rol. De nieuwste eindexamens worden op blogs en discussiefora vrijwel onmiddellijk van commentaar voorzien: de verslaggeving gaat sneller dan de traditionele media zich ooit zouden kunnen veroorloven. Bovendien richten die blogs en andere sites zich van nature op een wat kleiner publiek: degenen die rechtstreeks met zo’n examen te maken hebben. Een consequentie is dat iedere vraag die het Cito bedenkt, in het openbaar onder een vergrootglas komt te liggen.

Dat beïnvloedt uiteindelijk ook weer de discussie op de traditionelere podia: krant, radio en tv. Naar mijn indruk wordt die discussie verrijkt doordat je altijd naar elders kunt verwijzen voor nadere details en diepgravender achtergrondinformatie. Een media-optreden over zo’n kwestie vind ik wél de moeite waard. Op de dag voor het eindexamen laat ik mijn telefoon gewoon aanstaan. <

De Taalstaat

Naast het taalnieuws dat af en toe langskomt op de radio, is er sinds januari 2014 ook een vast, wekelijks en veelbeluisterd programma dat helemaal in het teken staat van taal: *De Taalstaat*, elke zaterdag op NPO Radio 1 van 11.00 tot 13.00 uur. Presentator Frits Spits staat dan uitvoerig stil bij taalactualiteiten, taalboeken, taalonderzoek, Nederlandstalige muziek en kleinkunst. In samenwerking met *Onze Taal* krijgen luisteraars antwoord op taalvragen en wordt ieder jaar de beste leraar Nederlands gekozen.

In zekere zin is het programma daarmee de opvolger van *Wat een taal*, een NPS-radioprogramma dat heeft gelopen van 1978 tot 1998 (aanvankelijk onder de naam *De Taalshow* en *NOS Taal*). Ook daarin speelde taal de hoofdrol.

“Verwarde man bombardeert Aleppo”, “Helder antwoord Van der Steur verijld.” Niets of niemand is veilig voor de satire van *De Speld*. Hoe gaan de makers te werk bij het maken van hun nieuwsparodieën?

JAAP DE JONG

‘Uw vaste prik voor satirische mediakritiek’

Hoofdredacteur Jochem van den Berg over *De Speld*

Op de bovenverdieping van een Amsterdams grachtenpand duiden zo'n vijftien tekstschrijvers op geheel eigen wijze het nieuws en actualiteiten. Over Alexander Pechtold: “Meer subtiliteit in nuance wellicht gewenst.” En over het hedendaagse boekenaanbod: “Dit is Pär Filmarsson, de enige Scandinaviër die geen thriller schreef. / ‘Ben er gewoon nog niet aan toegekomen’.”

Zoals Amerika *The Onion* heeft en Vlaanderen *De Rechtzetting*, zo heeft Nederland sinds 2007 *De Speld*. Onder het motto “Uw vaste prik voor betrouwbaar nieuws” bereikt dit satirische online-

magazine maandelijks 1,5 miljoen mensen, vooral jong en hoogopgeleid. De nepnieuwsberichten worden niet alleen gepubliceerd op de website van *De Speld* zelf, maar ook als rubriek in *de Volkskrant* en vroeger *De Pers*, en ze worden uitgezonden op radio en tv.

Patatje Holocaust

Sommige berichten van *De Speld* waren zó realistisch dat ze werden overgenomen door journalisten die niet in de gaten hadden dat ze met satire te maken hadden. Het *Algemeen Dagblad* dacht bijvoorbeeld echt dat Willem van Oranje een moslim was, en *De Telegraaf* geloofde zelfs dat een Zeeuwse snackbar

een “patatje Holocaust” zou serveren, zoals *De Speld* had verzonnen.

Jochem van den Berg (1982) richtte samen met een vriend, Melle van den Berg, *De Speld* op. Inmiddels is de filosoof hoofdredacteur van een goedlopende zaak. Een van zijn helden is Jon Stewart, bekend van de satirische nieuwsshow *The Daily Show*. *The Daily Show* ontleedde de nieuwscyclus en vormde een geestige en doeltreffende oppositie van de Republikeinse regering-Bush, en Stewart groeide volgens verschillende Amerikaanse opiniepeilingen uit tot “de meest betrouwbare persoon in het nieuws”. De status van *The Daily Show* heeft *De Speld* nog niet bereikt, maar de populariteit is even goed groot. Wat willen de mannen van *De Speld* en hoe werken deze arbeiders in hun satirefabriekje?

Koppenvergadering

Onlangs verscheen op jullie site een bericht over de “hyperboolloze dinsdag” (zie het kader hiernaast – red.), een zogenaamd voorstel om krasse politieke taal voor een dag in de week te weren uit de Kamer. Hoe komt zo’n bericht tot stand?

Jochem van den Berg: “Dat komt voort uit onvrede met de politieke taal van dit moment. De overdrijvingen zie je in de taal van extreem-rechts én extreem-links, van de PVV én van de SP. Politieke taal

“Pas als de kop prikkelend genoeg is, gaan we hem uitwerken in een nieuwsbericht.”

zit vol verzet en oorlogsmetaforiek: alles wordt zó heftig verwoord dat er voor de formulering van een compromis geen plaats meer lijkt. Wie een genuanceerde bijdrage levert, is al snel een ‘landverrader’ of ‘neoliberaal’. Het midden van het politieke discours wordt leeggezogen.”

“Dit stuk over de hyperbolen komt dus voort uit ergernis en heeft zeker een serieuze bedoeling. Maar zo gaat het echt niet altijd. Wij werken omgekeerd aan de gebruikelijke journalistieke methode. Bij een krant is de kop het sluitstuk voor de eindredacteur, bij *De Speld* begint alles daarmee. Wij hebben geen redactievergadering, maar een koppenvergadering. Elke redacteur levert een aantal koppen aan, geanonimiseerd, zodat het niet uitmaakt van wie ze komen: van de hoofdredacteur of de stagiair. In de kop moet het idee of de grap al zitten. Pas als die prikkelend genoeg is, gaan we hem uitwerken in een nieuwsbericht.”

Schrijf je dan niet vooral ‘clickbait’, waarbij het artikel de sensatie van de veelbelovende kop niet waar kan maken?

“Die clickbait-trucs waar lijstjeswebsite *Buzzfeed* wereldberoemd mee is geworden (‘32 foto’s die je gezien moet hebben voor je dood’), proberen we

wel te vermijden. Voor ons geen ‘12 extreem teleurstellende feiten over popmuziek’. Overigens zijn dat soort koppen zó normaal geworden dat *NRC* en *de Volkskrant* ook artikelen hebben als ‘7 vragen over Israël’. Wij vinden het belangrijk dat ook het artikel dat op de kop volgt, met plezier gelezen

Hyperboolloze dinsdag

Een nieuwsbericht van *De Speld* ziet eruit als een gewoon nieuwsbericht, waarvan de lezer al snel doorheeft dat er iets niet klopt. Het taalgebruik drijft wel erg door en hé, werken PVV en DENK echt samen in een genuanceerde verklaring waarin ze twijfels laten blijken?

Hyperboolloze dinsdag: een nazistische verkrachting van het vrije woord?

Experiment in Tweede Kamer moet mensheid redden

17 juni 2016 – door Jochem van den Berg en Diederik Smit

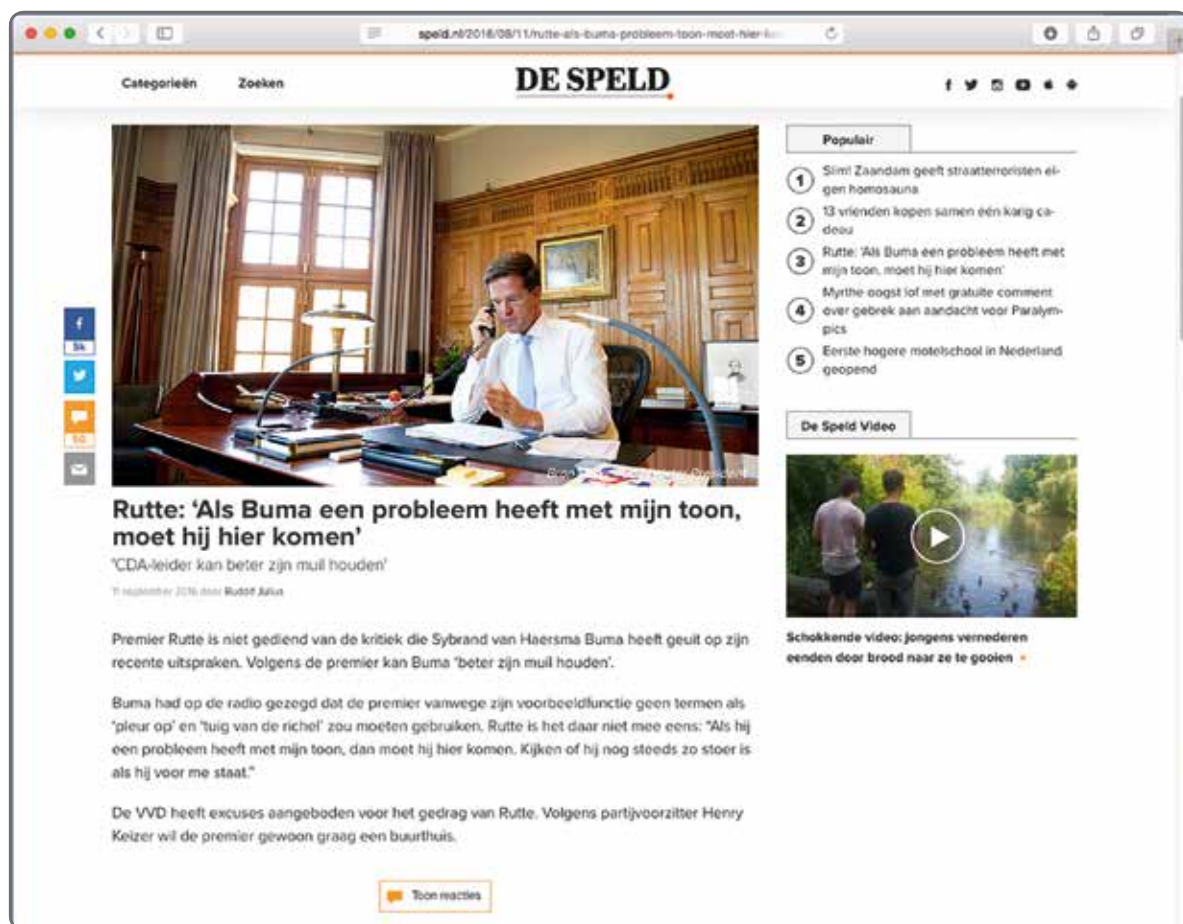
De Tweede Kamer gaat vanaf volgende week experimenteren met een hyperboolloze dinsdag. Kamerleden mogen dan een dag lang niet grensloos overdrijven.

Kamervoorzitter Khadija Arib denkt dat de nieuwe regeling de wetten van het universum volledig op zijn kop zet: “Ik denk dat het oneindig heilzaam is als er een vaste dag komt waarop politici geen zaken uitvergrooten en geen bombastische vergelijkingen maken. Op die manier leren Kamerleden om weer in realistische termen over problemen te praten en dat kan allerlei positieve effecten hebben. Denk bijvoorbeeld aan het voortbestaan van de mensheid.”

Er is een tsunami aan kritiek. Honderdduizenden Kamerleden voelen zich verraden door de NSB’er die het plan heeft bedacht. CDA-despoot Sybrand van Haersma Buma: “Dit is een frontale aanval op de parlementaire democratie, een nazistische verkrachting van het vrije woord en luidt in feite de ondergang van het Avondland in. Het lijkt hier wel een soort Nigeria in het kwadraat, maar dan twee keer zo erg. Of nee, het lijkt wel Duitsland in de jaren ’30 in het kwadraat. Duitsland in de jaren ’90 dus. En we weten allemaal waar dat toe geleid heeft: structurele verduurzaming van de economie.”

Ook de PVV en DENK hebben hun bedenkingen bij het plan. In een gezamenlijke verklaring laten ze hun twijfels blijken: “Het is misschien niet het meest gelukkige idee van de Kamervoorzitter. Zelf denken we dat hyperbolen, mits goed gebruikt, een welkome aanvulling kunnen zijn in het debat. Maar als een meerderheid dit graag wil, dan leggen we ons daarbij neer. Zo gaat dat nu eenmaal in een democratie en daar is op zichzelf ook niets mis mee.”

Foto: Iris Vetter

De Speld, 11 september 2016.

wordt en dat de lezers terug blijven komen. Maar de gouden *Speld*-regel is wel: de kop moet meteen aanslaan.”

“Als we de kop hebben, gaan we collectief werken aan hetzelfde document. Gelijktijdig. Mijn ervaring is dat het stuk er in 95% van de gevallen niet slechter van wordt als we er met meer mensen aan werken. De een vult uit het geheugen een paar hyperbolen aan, de ander checkt een feit en preciseert, een derde schrapt een overtoollige zin die vragen oproept en voegt een pakkend zinnetje toe, dat weer aanleiding vormt voor een nieuwe alinea, tot we er drie tot vijf hebben. In een enkel geval heb je

“‘Onze Taal: Anakoloet verkozen tot Stijlfiguur van 2011 gewonnen’ was de kop boven een stukje over deze stijlfout.”

misschien last van ‘overredactie’: dat je het originele idee te veel uit elkaar hebt gehaald en dat er iets heel anders en ook minder goeds is ontstaan.”

Zijn *De Speld*-berichten een vorm van journalistiek of juist kritiek op de media?

“Ik voel me een columnist. Alleen we gebruiken daarvoor een niet-columnachtige vorm, namelijk

die van het reguliere nieuwsbericht. En het gaat ook heel regelmatig echt ergens over. De paar dagen na de brexit-verkiezing hadden we stukken over de campagnes vol leugens, over het nut van een referendum en over de tegenstellingen tussen wat jongeren willen en ouderen.”

Schizofreen

“*De Speld* is wel een schizofrene columnist. We zitten met tien tot vijftien schrijvers met verschillende perspectieven en politieke voorkeuren. We kritiseren politici uit alle partijen. Van Pechtold tot Timmermans: ‘Frans Timmermans houdt emotionele toespraak over zichzelf / Aftredend minister vol lof over eigen toespraak.’ Maar ook Bram van Ojik en Stef Blok (‘Stef Blok gaat doe-het-zelven bij verbouwing Binnenhof / “De Tweede Kamer wilde de goedkoopste optie”). We bespotten vooral de actualiteit en oké, soms misschien ook de media en de journalistiek.”

We zagen het al aan de hyperboolloze dinsdag: ook taal zelf is een bron van inspiratie voor jullie.

“We hebben ook echte taalliefhebbers in de redactie, zoals onze ‘taalnazi’ en neerlandicus Peter Buurman. ‘Onze Taal: Anakoloet verkozen tot Stijlfiguur van 2011 gewonnen’ was de kop boven een stukje over deze stijlfout van de niet goed lopende zin. In zulke stukken over taal kunnen vorm en inhoud mooi in elkaar grijpen. Grappig genoeg had de eindredacteur van *De Pers*, waar dit stukje in afge-

drukt zou worden, zó slordig gelezen dat die de bewust gebruikte anakoloeten ging verbeteren.”

“Maar we zijn in de loop van de tijd ook kritischer geworden. We willen meer inhoud in onze stukken brengen. Taalgrappen kunnen ook te makkelijk zijn. Iedereen is tegenwoordig ‘comediant’ geworden op het internet: het miegelt van de woordgrappen op Twitter en in blogs.”

Respectloos

Is *De Speld* verder nog veranderd sinds je in 2007 begon?

“De lat ligt nu veel hoger. Ik heb de eerste twee jaar als student heel matige dingen kunnen schrijven voor een paar tientjes per maand. Maar we hebben veel bijgeleerd: we zijn korter en scherper geworden, en we zijn ons meer bewust van het effect van de taal. Die taalvaardigheid kun je wel leren. Maar op goede ideeën komen, de rake kop vinden, is en blijft moeilijk.”

Hoe moeilijk is het om in satire de grens te bepalen van wat nog kan en wat niet meer?

“Na grote tragische gebeurtenissen – de MH17, Charlie Hebdo, de aanslagen in Parijs en Brussel – staat er altijd veel op het spel. Dan doet satire er ook meer toe dan in tamme tijden. Men verwacht van *De Speld* wel een reactie, liefst een komische. Het draait dan om timing: soms toch nog een paar dagen wachten. En onze satire is dan vaak minder om te lachen, meer een stellingname. Maar er zullen altijd mensen blijven die het te vroeg of te respectloos vinden. Bij twijfel geldt: we moeten altijd een goede reden kunnen vinden om het stuk toch te kunnen plaatsen, anders doen we het niet.” <

Taalsatire van *De Speld*

- Restaurant Adjectief serveert heerlijke bijvoeglijke naamwoorden / Nieuw, eigenzinnig en verfiend etablissement heeft stoer en sfeervol totaalconcept
- Voortaan Nederlands een taal Romaanse / Wijziging vooral van invloed op bouw van de zin
- Twee gewonden bij woordspeling Heerhugozwaard / Roelof-Arend Veen pleit voor minder woordgrappen
- Gebrekkig Duits nieuwe voertaal EU / Steenkolenengels niet langer lingua franca na brexit
- Nieuwsconsument ergert zich aan journalistieke clichés / Een koude douche voor nieuwslezers

De Craemer

Hete aardappel

Toen eind juli de controversiële Belg Abou Jahjah te gast was bij het Nederlandse tv-programma *Zomergasten*, had niemand in Vlaanderen gedacht dat onze noorderburen het op Twitter ook hierover zouden hebben: over zijn taal. Veel Nederlanders verstonden hem namelijk niet. In Vlaanderen horen we wél zijn buitenlandse accent (Abou Jahjah komt oorspronkelijk uit Libanon), maar we verstaan hem perfect.

Dat zo veel Nederlanders tweetten over het Nederlands van Abou Jahjah, komt ook aan bod in een van de ‘zondagochtendmini-colleges’ van Marc van Oostendorp – korte filmpjes waarin hij een taalkundig onderwerp toelicht. In ‘Engels praten met Vlamingen’ constateert hij naar aanleiding van de taaltweets over Jahjah dat een van de vreemdste verschijnselen van het Nederlands is dat het Nederlands van Vlaanderen en dat van Nederland uit elkaar groeien. Hij geeft daarbij ook dit voorbeeld: “Ik ken geen enkele Vlaming die dit in Nederland nog nooit heeft meegemaakt: dat ze naar een winkel gingen, dat ze daar Nederlands spraken, en dat de Nederlandse eigenaar van die winkel Engels terugspak. Waarom? Omdat die persoon zo’n raar accent had.”

Zelf ken ik ook geen enkele Vlaming die dit niet is overkomen. ‘Wij’, de Vlamingen, wijten dat graag aan Nederlandse – misschien vooral Hollandse – arrogantie: ‘Die Vlamingen wauwelen toch maar wat, dus we pakken hen meteen in het Engels aan.’ Maar het filmpje van Van Oostendorp leert dat er meer aan de hand is: misschien begrijpen de Nederlanders de Vlamingen écht niet goed meer – en vice versa. Dat zou kunnen komen, zegt Van Oostendorp, omdat juist het Nederlands van het noorden steeds verder weggroeit van het Standaardnederlands. Hij geeft voorbeelden van de uitspraak van *Zomergasten*-presentator Thomas Erdbrink, die ‘feel’ zegt, en niet ‘veel’, en ‘maai’ in plaats van ‘mij’. En toch denken juist de Nederlanders dat wat zij praten Standaardnederlands is, en de Vlamingen een soort Vlaams Surinaams.

Ook in Vlaanderen leeft het gevoel dat het Nederlands van Nederlanders steeds onbegrijpelijker wordt: mijn ouders kijken al decennia naar de Nederlandse televisie, maar klagen tegenwoordig dat ze Paul de Leeuw en Matthijs van Nieuwkerk niet verstaan. Dat ze zo snel praten. Dat hun klanken steeds harder en meer ingeslikt worden. Veel mensen denken er kennelijk zo over – getuige het feit dat we elkaars programma’s steeds vaker ondertitelen.

Is het erg, dat we uit elkaar groeien? Misschien niet. Ik zie het graag als een overwinning van de taal zelf: decennia taalbeleid, waarbij vooral werd gepoogd om de Vlamingen het Nederlands van het noorden te laten spreken, zijn mislukt. De Vlaming omarmt meer dan ooit zijn tussentaal. En de Nederlander? Die spreekt, zoals mijn moeder zegt, steeds meer alsof hij een hete aardappel in de mond heeft, wat ook vaak van Engelsen wordt gezegd. O ironie: straks zijn het misschien de Vlamingen die in het Engels antwoorden wanneer een Nederlander een broodje kaas bestelt.

ANN DE CRAEMER

Het is een van de grootste frustraties van internet-gebruikers: eerst word je lekker gemaakt door een prikkelende tekst, en als je doorklikt, valt het tegen.

MARC VAN OOSTENDORP

Illustratie: Hein de Kort

Vijf jonge poesjes gered door een puppy

De paradox van 'clickbait'

Deze zomer had Facebook er genoeg van. Het bedrijf maakte bekend te gaan optreden tegen 'clickbait': nieuwsberichten met titels die alléén maar bedoeld zijn om zo veel mogelijk mensen door te laten klikken. Er zou speciale software komen die zulke titels eruit zou filteren, en als iemand een dergelijk artikel op Facebook plaatste, zou het bij zijn vrienden minder hoog komen te staan in de zogeheten tijdlijn. Alleen degelijke artikelen met degelijke titels wilde Facebook hebben, titels die niet zouden misleiden, maar goed zouden informeren over wat de lezer na de klik te wachten stond.

Onzinnig

De manier waarop de servers van Facebook de miljoenen links naar nieuwsberichten die gebruikers iedere dag met elkaar delen, zouden gaan beoordelen op clickbait, hield het bedrijf geheim. Dat is logisch – de makers van clickbaitkoppen zouden

anders te gemakkelijk kunnen zien welke trucs ze moesten toepassen om die filters te omzeilen en alsnog hun onzinnige nieuwsberichten op slinkse wijze aan de massa's te kunnen slijten.

We kunnen er wel naar raden. Het gaat waarschijnlijk om dezelfde criteria die andere computerprogramma's gebruiken om schrijvers te helpen hun tekst aantrekkelijk te maken. Komen *je, ik, wij* en andere persoonlijke voornaamwoorden vaak voor? Worden er gevoelswoorden als *blij, bang* en *verrast* in gebruikt? Staan er veel versterkende woorden als *verschrikkelijk, heel erg* of *verbijsterend* in de tekst? Dan geeft de tekstverwerker de schrijver een complimentje voor de grote leesbaarheid. Maar Facebook herkent het trucje en keurt het bericht af.

Een vrouw verleiden

Clickbait betekent in het Engels letterlijk 'klik-aas': je hangt een smakelijk hapje aan de vishaak van je tekst. Het gaat daarbij om titels als 'Je kijkt nooit

meer op dezelfde manier naar puntkomma's als je deze gezien hebt', 'Zij bezocht een congres van Onze Taal en wat er toen gebeurde zal je verbazen' en 'Tien zinnen om gegarandeerd een vrouw te verleiden.' Wie zoiets ziet, móét eenvoudigweg doorklikken om te weten hoe dat allemaal zit.

Niet alleen titels van artikelen zijn overigens clickbait – ook foto's kunnen daartoe dienen. De kop en de foto zijn, samen met de eerste paar regels van het artikel, precies wat je op Facebook of

'Tien zinnen om gegarandeerd een vrouw te verleiden.' Wie zoiets ziet, móét eenvoudigweg doorklikken om te weten hoe dat allemaal zit.

Twitter van een nieuwsartikel te zien krijgt. Die elementen moeten de bezoekers ertoe verleiden om door te klikken, zodat ze op de website van de nieuwsaanbieder terechtkomen en daar voldoende advertenties voorgeschoteld krijgen.

Waarom clickbait een slechte naam heeft, is niet moeilijk te begrijpen. Het staat voor extreme op-pervlakkigheid, en veel mensen associëren het ook nog eens met de frustratie die je voelt als je je weer eens hebt laten verleiden op je muis te drukken, en dan op een pagina met veel advertenties en bijzonder weinig inhoud terecht blijkt te zijn gekomen.

Toevloed

Tegelijkertijd is clickbait ongeveer zo oud als het publieke internet. Twintig jaar geleden was het nog gemakkelijk om een opvallende titel te geven aan een stukje dat je op het internet plaatste. Een jaar nadat Onze Taal in 1997 zijn website geopend had, bleek één webpagina het populairst te zijn: een stukje dat ging over de juiste spelling van *siliconenborsten*. Moest dat niet *silicone borsten* zijn? Of *siliconeborsten*? Wie al dan niet indirect verwees naar de primaire of secundaire geslachtskenmerken kon aan het eind van de twintigste eeuw nog rekenen op een toevloed aan bezoekers.

Het advies over *siliconenborsten* was natuurlijk niet op de website van *Onze Taal* gezet met het expliciete doel om bezoekers te trekken. Maar zo werkte het dus wél, en het recept voor wie aandacht wil, is onveranderd: je moet zorgen dat je titel de hand van de lezer dwingt om met de muis te klikken, en dat kan met seks, maar ook met jonge kinderen, dollie woede, of jonge katjes.

Wel is het recept nu nog sterker dan twintig jaar geleden, en dat komt inderdaad door sociale media, zoals Facebook. De internetgebruiker surfte eertijds om de zoveel tijd een lijstje van zijn geliefde websites langs, en kwam hooguit op een nieuwe website door een tip van een collega, of door te zoeken in een zoekmachine. Een website werkte

dus meer als een traditioneel tijdschrift: een lezer die kwam voor het ene artikel, las al snel ook een paar andere.

Drukke bazaar

De tijd van de website als tijdschrift is voorbij. Voor steeds meer mensen zijn die sociale media de belangrijkste nieuwsbron geworden, en uit dat aanbod selecteren ze de leukste berichten. Facebook en Twitter zijn net een drukke bazaar, waar honderden kooplieden allemaal tegelijk min of meer dezelfde waar aanbieden. Op wie moet je dan letten? Je komt al snel uit bij degene die zijn waren het kleurigst verpakt.

Facebook is niet de enige die nu in actie komt tegen clickbait. Blendle is een populaire onlinekrantenkiosk waar je artikelen van een groot aantal Nederlandse en Vlaamse kranten en tijdschriften kunt inzien. Lezers kunnen uit iedere uitgave een paar artikelen kiezen, in plaats van dat ze een hele krant kopen. Volgens sommige mensen vertegenwoordigt het bedrijf de toekomst van de journalistiek en tegelijkertijd het einde van de krant en het tijdschrift.

Ook de digitale nieuwskiosk Blendle kondigde deze zomer aan om onder andere met software clickbait te filteren uit de door kranten aangeleverde e-mails die het bedrijf aan abonnees stuurt. Blendle maakt overigens al een paar jaar reclame met het feit dat het bedrijf ook op andere manieren de clickbait van kranten probeert te minimaliseren, bijvoorbeeld door eigen lezers eerst te laten bekijken of een artikel achter een titel wel écht de moeite waard is.

Heerlijkheid

De oplossing van Facebook en Blendle lijkt logisch: je haalt de al te kleurige verpakkingen van de koopwaar. Maar er is ook een probleem. Stel dat ik een nieuwsbericht wil schrijven over iets onvoorstelbaar vertederends wat onlangs is gebeurd met mijn vijf jonge poesjes, iets waarvan de afloop zó ontroerend is (ze waren in gevaar en werden gered door een puppy) dat ik zeker weet dat het eenieder die het leest zal verbazen.

Het leven van veel mensen zou mogelijk verrijkt worden door mijn nieuwsbericht, maar hoe kan ik deze heerlijkheid met al die maatregelen ooit nog bij mijn lezers brengen? Mijn enige hoop is een overdreven saaie titel te kiezen, zoiets als 'Zes zoogdieren ondergingen kleine verandering in onderlinge relaties'. De filters die de gebruiker moeten beschermen tegen zinloos klikken, kunnen hem ook uitsluiten van wat hij graag wil zien.

Het is hét probleem van het internet. Er is zó veel dat het lastig is om zelf de interessante dingen te kunnen vinden. Hoe kan een ander voor mij bepalen wat ik wil zien? Stel dat ik gek ben op persoonlijke voornaamwoorden, siliconenborsten en jonge katjes. Hoe kom ik dan aan mijn trekken als clickbait niet meer mag? <

Maar nu eerst

(tune, fade-out)

- Goedemorgen luisteraars en welkom weer bij *Mensen, Merken, Markten, Media, Macht en Maatschappij*, oftewel *MMMMMM*! Ons eerste onderwerp!

- De energiemaatschappijen zijn hier woedend over, maar wij vertellen hoe u op een heel eenvoudige manier honderden euro's op uw elektriciteitsrekening kunt besparen!

- Dat straks, maar eerst gaan wij naar onze factchecker Alex, die een beetje met overgewicht worstelt en die wij daarom Chubby Checker noemen. Chubby, wat ga je vandaag voor ons checken?

- In *de Volkskrant* van afgelopen donderdag staat dat er in Nederland op dit moment honderdeenendertigduizend chihuahua's rondlo-

pen. Is dat a. helemaal waar of b. helemaal onwaar, of c. half waar of d. half onwaar?

- En?

- Nou, ik heb even gekeken, hier in het gebouw is één chihuahua, dus dan zouden er honderdeenendertigduizend radiostudio's in Nederland moeten zijn, maar dat zijn er volgens het CBS elfduizend vierhonderdzeven, dus dat klopt niet.

- Oké. Dus dat is hélemaal ónwáár!

- Straks het einde van dit programma, maar nu eerst: Tupac Shakur, leeft die nog? Je hoort het zo, maar eerst: wie zijn de tien sterren met de meest mislukte botoxbehandeling? Je hoort het zo, maar nu eerst: de nieuwe iPhone, wanneer komt die? Morgen! Je hoort het zo.

- Maar nu eerst: de media

doen steeds meer aan lijstjes. Lijstjes, lijstjes, overal lijstjes. Waarom is dat? Wij zetten de tien redenen voor je op een rij.

- En: Facebook, Twitter en Instagram zijn dood, zeggen de insiders, de nieuwe hype heet Op Café. Het is geen app, je hebt ook geen account nodig, je belt met vrienden en je spreekt af in het café, en als ze er zijn, bestel je een biertje en ga je met ze praten.

- Wow!

- Ja, dat wordt heel groot. Het is nu nog een start-up, maar met Kickstarter gaan ze het binnenkort wereldwijd uitrollen.

- Goed, dat was daarnet, straks straks, maar nu eerst: nu! Mike, het laatste nieuws!

- Donald Trump heeft tijdens een campagnebijeenkomst in New Jersey zojuist een boer

én een scheet gelaten! We gaan live naar onze correspondent, Duk Wierd. Duk, vertel, wat is er precies gebeurd?

- Ja, dat weet ik niet, maar er is enorm veel ophef over.

- Maar waarover dan?

- Ja, dat weet niemand precies. Maar je ziet dus dat Trump zich herpakt en misschien wel weer aan kop zou kunnen gaan in de peilingen.

- Wow. Donald Trump gaat weer aan kop in de peilingen!

- Straks na de break helemaal niks meer, maar nu eerst: het einde.

- Dit was *MMMMMM*, tot morgen, tot *MMMMMMMM*! (tune)

- Dude, dat was één *M* te veel.

- O sorry. Zijn er nog cupcakes?

Matthias Giesen

WILBERT EN LISANNE, JOURNALISTEN: "Alles wat we tegen elkaar zeggen, beginnen we met 'Exclusief voor jou.' Hoe speciaal je de ander zich daar telkens weer door laat voelen!"

Op tv, op straat,
online – overal
hoor en lees je
weer net iets
andere talen en
taaltjes. Guus
Middag staat
er maandelijks
bij stil.

De radio

Er was eens een kleine jongen die elke morgen veel te vroeg wakker werd. Dan was het al licht buiten. Omdat hij verder toch niets te doen had, stond hij op en liep de trap af en ging aan de lege keukentafel zitten. Daar verscheen op een gegeven moment zijn vader achter een bord met havermoutpap. Er werd niet veel gezegd. De vader strekte zijn hand uit naar de kleine transistorradio en zette hem aan. Het bleef een tijdje stil, maar na zo'n twintig seconden klonk ineens, vanuit het niets, vol en krachtig het kraaien van een haan: “Kukelekuu-kuu!” En daarna werd het weer stil op de radio. In Hilversum was blijkbaar nog niemand wakker. Na een halve minuut klonk de haan opnieuw, en na een halve minuut nog eens – net zo lang tot de voorlezer van dienst eindelijk wakker was en in zijn hokje kroop om te beginnen met het voorlezen van het eerste nieuwsbulletin van de dag.

Zo begon in mijn vroege jeugd de dag. En zo deed in mijn leven de radio zijn intrede: als een medium dat de stilte verstoorde. In den beginne was er niets, en daarna een haan, en daarna opens een vreemde stem die midden in de keuken begon te spreken over alles wat er op de wereld gebeurd was. Van dat wonder, en de schrik, ben ik nog

steeds niet helemaal bekomen. Wij zijn stilte en tot stilte zullen wij terugkeren. Maar alsoz zeg ik u: minstens driemaal zal de haan kraaien, en de radio zal beginnen, en de radio zal nooit meer ophouden.

Stiltedetectoren

Van een medium voor losse geluiden en stemmen, afgewisseld door stilte, veranderde de radio al snel in een medium voor continu geluid: stemmen, sfeergeluiden, jingles, soundbites, achtergrondmuziek. De grootste angst van de radio is nu: stilte. Speciale stiltedetectoren luisteren voortdurend mee. Is er wel geluid op de radio? Zo niet, dan is er sprake van ‘dead air’, en dan wordt binnen enkele seconden automatisch een zogeheten ‘dead air tape’ gestart. Dat is handig voor het geval de presentator onwel wordt. Maar het is vaak ook lastig. Als er bijvoorbeeld eens een wat langere stilte in een gesprek valt – daar wordt een interviewer zenuwachtig van. Of als een verslaggever op locatie verslag wil doen van een indrukwekkende minuut stilte – dan moet er in de studio iemand doorheen gaan praten. Of als iemand op de klassieke zender het muziekstuk ‘4’33” van John Cage wil uitzenden, dat nu eenmaal bestaat uit 4 minuten en 33 seconden zorgvuldig gecomponeerde stilte.

Wat zou er gebeuren als je het geluid van een radioprogramma heel geleidelijk zou wegdraaien? Dat wilde een groepje programmakers van de VPRO weleens weten. Op 28 maart 1975 deden ze de proef. Er brak meteen paniek uit in de ECK, de eindcontrolekamer. De zender is stuk! En er ontstond wrevel bij de technici, omdat de radiomakers niet bereid waren om tijdens de live-uitzending het volume weer op te voeren. Die ontregeling, daar was het de jongens van de VPRO natuurlijk om te doen.

Dit is het eerste radiogebod: gij zult geen stilte laten vallen. En dit is het tweede: gij zult de woorden zo veel mogelijk van bijbehorende geluiden voorzien. Ook de gewone nieuwsradio lijkt steeds meer op een hoorspel. Als er iemand gebeld moet worden, horen we ouderwets de telefoon overgaan. Gaan we over auto’s praten, dan klinkt er eerst een startende motor en daarna het wroemwroem wegrijden. Is de verslaggever in het buitenland, dan laat hij eerst wat buitenlands onverstaanbaar gerebel horen en dan begint hij er zelf in zijn Nederlandse documentairstijl overheen te praten. Ze zijn bang dat we anders niet geloven dat ze echt in het verre buitenland zijn.

Voordeurbel

In het programma *De perstribune* (omroep MAX) krijgt de hoofdgast “een brief van een oude bekende”. Om deze gebeurtenis kracht bij te zetten horen we eerst het geluid van een klassieke voordeurbel en daarna de eerste regel uit ‘Please Mr. Postman’ in de versie van The Carpenters, luidende: “Stop. Oh yes, wait a minute, Mister Postman” – alsof er nog postbodes zijn die aanbellen om persoonlijk een brief te overhandigen. In de praktijk van het programma gaat het niet eens om een brief, maar om een audiofragment met een braaf voorgelezen zouteloos gelegenheidstoespraakje, waarna er ter afsluiting krassende geluiden klinken die het op en neer bewegen van een echte pen op echt papier moeten verbeelden.

Dat is de vormtaal van de moderne radio. Wij worden nog steeds behandeld als kleuters. Het is alsof je klaarwakker bent, en buiten is het al licht, en de zon schijnt naar binnen – en uit de radio komt het geluid van een haan, waaruit wij dan zouden moeten begrijpen dat er een nieuwe dag is aangebroken. <

Foto: Geheugen van Nederland

De radio begon ooit met stilte, gevolgd door hanengekraai.

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aandacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

18de-eeuwse krantentaal

Kranten bevatten ook vroeger al veel vreemde woorden. In 1758 schreef een zekere Johann Hermann Knoop dat “een gemeen [= gewoon] man, 't zy landman [= boer] of gemeen burger de courant zo wel niet lezen en verstaan kan als een geletterde, schoon vele daar onder wel wenschten zulks te kunnen doen”. Om de gewone mensen een handje te helpen, publiceerde Knoop een geschrift getiteld *Kort onderwys, hoedanig men de couranten best lezen en gebruiken kan*.

Actie

In het voorwoord wijst Knoop op het belang van kranten om op de hoogte te blijven van “wat er in de wereld omgaat”. Een voor-

waarde om kranten te kunnen lezen is “Dat men de vreemde woorden moet verstaan die dikwyls in de couranten gebruikt worden.” Als hulpmiddel volgt een woordenlijst van ruim honderd pagina's, met omschrijvingen in het Nederlands. Het zijn bijna allemaal Franse of Latijnse leen-

bataille of schermutzelings.” Dit is interessant; kennelijk werd *actie* in de journalistiek al in 1758 gebruikt als eufemisme voor een militaire actie.

Knoop geeft boeiende inkijkjes in gebruiken. Zo heeft hij *bastounades* als ingang opgenomen, met als verklaring: “stok-slagen”. Hieraan voegt hij toe: “Dit geschied onder de Hollandsche troupes hedendaags niet meer, of zelden, gelyk wel voor dezen [voorheen].” *Bastonnade* is een Frans leenwoord, en het Frans heeft het op zijn beurt ontleend aan het Italiaanse of Spaanse *bastonata*, dat afgeleid is van *bastone* ('stok'). Een bastonnade was een speciale straf, waarbij de gestrafte met een stok op de voetzolen of de rug werd geslagen.

Islam

Van de buitenlanden gaat de meeste aandacht uit naar Turkije. Dat is niet vreemd: in de achttiende eeuw werden er diverse Russisch-Turkse oorlogen gevoerd die van invloed waren op heel Europa. Knoop verklaart in zijn woordenboek de volgende ‘Turkse’ begrippen voor de krantenlezer: *alcoran* (“het wetboek der Turken”), *mameluck* (“een christ die Turk geworden is”), *mosqueé* (“een kerk der Turken”), *porte* (“dus [zo] word in de couranten dikwyls 't Turksche Hof genoemd”), *renegaat* (“een afvallig van zyn religie: dog [doch] word daar door meest verstaan, een zodanige, die van de christelyke religie tot de Turksche dwaling overgaat”). Interessant aan dit lijstje is dat de kennis van de islam via Turkije verliep, en dat de kennis van Turkije op haar beurt via Frankrijk liep. De woorden *alcoran* en *mosqueé* zijn aan het Arabisch ontleend via het Frans. In *alcoran* is het Arabische lidwoord *al* nog aanwezig, dat we hebben bewaard in *alcohol* en *alkali*.

Porte voor ‘Turkse regering’ is een verkorting van “verheven of

hoge porte”. Dit gaat terug op het Franse *la sublime porte*, een vertaling van de Turkse titel voor het hof en de regering van de sultan: *bab i ali* ('hoge poort'), ontleend aan het Arabische *bāb ‘ālī* ('deur, poort' en 'verheven'). Het was oorspronkelijk de naam van het gebouw waar de grootvizier en zijn staf zetelden.

De benaming *mammeluk* gaat via het Frans terug op het Arabische *mamlūk*, dat staat voor '(blanke) slaaf', gebruikt voor soldaten van een Egyptische ruitermilitie. De oorspronkelijke *Mammelukken* vormden een (Mongoolse) dynastie die in 1250 in Egypte de macht had overgenomen en tot 1517 regeerde. Doordat in de Middeleeuwen in islamitische legers veel *mammelukken* dienden, werd *mammeluk* synoniem met 'afvallig, christen die tot de mohammedaanse leer is overgegaan', hetzelfde dus als een 'renegaat'.

Woordenrijk

De krantenleeswijzer van Knoop bevat ruim 2600 vreemde woorden, waarvoor zeker wel Nederlandse alternatieven bestonden, want onze taal is volgens Knoop “woorden-ryk genoeg”. Maar, zo verzucht hij, het gebruik van vreemde woorden is “een gewoonte der courantiërs geworden, die zedert lange jaren in gebruik is”.

Intussen maakt het boekje nieuwsgierig naar wie deze schrijver nu eigenlijk was, en wat hem bewoog. Knoop noemde zich “liefhebber en bevorderaar der nuttige wetenschappen”, maar zijn publicatie was niet uitsluitend ingegeven door idealisme. Hij was een broodschrijver, die rond 1745, na achttien jaar dienstbetrekking als hovenier bij prinses Maria Louise van Hessen-Kassel, wegens dronkenschap was ontslagen. Hoewel hij daarna veel publiceerde, bracht zijn alcoholverslaving hem uiteindelijk in het armenhuis. <

Krantenleeswijzer
van Johann
Hermann Knoop
uit 1758.

woorden, en de meeste zijn niet specifiek voor kranten. Zo vermeldt Knoop bij *abstinentie* als toelichting “onthouding”, en bij *abus* “dwaling, doling, misslag, misbruik”.

Maar af en toe voegt hij informatie toe over het specifieke gebruik van het woord in kranten. Zo schrijft hij bij *actie*: “Een doening. Daad. Stuk werk. Betekent in de couranten meest een kleine

'Social' of 'sociale' media?

Social(e) media

? Wat is beter: *social media*, op z'n Engels, of *sociale media*, op z'n Nederlands?

I Het is allebei goed. De Engelse woordgroep *social media* (uitgesproken als 'soosjel media') en de Nederlandse vertaling *sociale media* zijn beide opgenomen in de Nederlandse woordenboeken, en ze komen in de praktijk allebei veel voor. Er is geen verschil in betekenis tussen de Engelse en de Nederlandse variant.

Een voordeel van de Nederlandse versie *sociale media* is dat die beter aansluit bij andere omschrijvingen met *media*, zoals *gedrukte media*, *traditionele media* en *nieuwe media*. Een nadeel kan zijn dat *sociale* al veel andere betekenissen heeft; denk aan *sociale sector*, *sociale huurwoning* en dergelijke. Mogelijk is ook om die reden *social media* in veel kringen populairder dan *sociale media*.

Social(e) media in samenstellingen

? Hoe maak je samenstellingen met *sociale media*, en hoe met *social media*?

I Die schrijf je in principe aaneen: de samenstelling van *sociale media* en *beleid* is *socialemediabeleid*, en *social media* plus *beleid* is *socialmediabeleid*. Wel mag je een of

meer streepjes invoegen: ook *sociale-mediabeleid*, *socialemedia-beleid* en *sociale-media-beleid* zijn dus juist, evenals *social-mediabeleid*, *socialmedia-beleid* en *social-media-beleid*.

Deze woorden volgen hetzelfde patroon als bijvoorbeeld *langetermijnplanning* en *hoge-snelheidstrein*: als een woordgroep – zoals *lange termijn*, *hoge snelheid* of *social(e) media* – en een ander woord (zoals *planning*, *trein* of *beleid*) één geheel vormen, wordt dat als één woord geschreven. Soms is een streepje nodig, zoals in *lage-instapfiets*: het streepje voorkomt hier dat de *e + i* als een *ei* worden gelezen. In andere gevallen is het streepje niet verplicht, maar wel toegestaan. Wie *socialmedia-beleid* bijvoorbeeld beter leesbaar vindt dan *socialmediabeleid*, heeft de vrijheid om dat streepje dan ook te schrijven.

Media heeft/hebben

? Is het 'De media heeft veel invloed' of 'De media hebben veel invloed'?

I Juist is: 'De media hebben veel invloed.' *Media* is namelijk het meervoud van *medium*, net zoals *musea* het meervoud is van *museum*. En als een meervoudig woord het onderwerp van de zin is, hoort daar een meervoudige werkwoordsvorm bij: 'De musea trekken nog altijd veel bezoekers', 'De media hebben veel invloed.'

Het woord *medium* betekent in dit geval 'communicatiemiddel, informatiemiddel'. In het enkelvoud komt het niet zo vaak voor; het meervoud *media* is veel gangbaarder: dat is een soort verzamelterm voor 'alle middelen om informatie over te brengen', zoals kranten, televisie en radio. *De media* wordt vaak gebruikt als synoniem van *de pers*, dat wel enkelvoudig is ('De pers heeft veel invloed'); misschien dat daardoor in de praktijk de enkelvoudige persoonsvorm ook bij *media* veel voorkomt.

Ook bij *sociale media* en *social media* hoort een meervoudige werkwoordsvorm: 'De sociale media hebben veel invloed', 'Social media zijn voor veel organisaties onmisbaar.'

Typfout/typefout

? Wat is de juiste spelling: *typfout* of *typefout*?

I Beide zijn juist. Bij Onze Taal hebben we een lichte voorkeur voor *typfout*.

Jarenlang stond alleen *typefout* in de woordenboeken en

in de officiële woordenlijst, het Groene Boekje. Ook *typecursus*, *typkamer* en *typemachine* moesten officieel mét die *e* worden geschreven. Maar in het nieuwste Groene Boekje (uit 2015) staan ook de varianten zonder *e*: *typfout*, *typcursus*, *typkamer*, *typmachine*. In de spellinggids van Onze Taal was dat in 2006 al het geval.

De schrijfwijze zonder *e* is welbeschouwd het best te verdedigen. In deze woorden wordt die *e* namelijk helemaal niet uitgesproken: we zeggen 'tiepfout', 'tiepkursus', enzovoort. Ook qua betekenis is dat logischer: *typfout* betekent niet 'fout van/in/met een type', maar 'fout bij het typen', net zoals *tikfout* 'fout bij het tikken' betekent en *spelfout* 'fout bij het spellen'. Het ligt daarom ook voor de hand om uit te gaan van de stam van het werkwoord *typen*, en die luidt *typ*.

Natuurlijk zijn er ook woorden waarin alleen *type* juist is: in *typeaanduiding* bijvoorbeeld gaat het om 'de aanduiding van een type'; die slot-*e* van *type* is daarin ook duidelijk te horen.

Foto: Raymond Noë

'Typfout' of 'typefout'?

TAALKENNIS OPFRISSEN?

Er staan taaltrainingen gepland in Arnhem op dinsdag 4 oktober (spelling) en dinsdag 22 november (grammatica en leestekens), en in Amsterdam op zaterdag 12 november (algemene opfrustraining). Meer informatie: www.onzetaal.nl/taaltrainingen.

MEER TAALADVIES?

Wilt u snel antwoord op een taalvraag? De Taaladviesdienst is elke werkdag telefonisch bereikbaar op 0900 - 345 45 85 (9.30-12.30 uur; zie ook het colofon). Op onze website worden bovendien ruim 2000 taalkwesties behandeld: www.onzetaal.nl/taaladvies.

Reacties naar:
redactie@onzetaal.nl, of
Redactie *Onze Taal*, Raamweg 1a,
2596 HL Den Haag.
Formuleer uw reactie kort en
bondig, bij voorkeur in niet
meer dan 250 woorden.

Foto: 123RF

Het lieveheersbeestje: bekend onder vele namen.

Benamingen voor het lieveheersbeestje

TJALLY EVERAARTS-BILYAM - SPIJKENISSE

In de rubriek 'Woordsprong' in het juli/augustusnummer laten Hans Beelen en Nicoline van der Sijs verschillende binnen- en buitenlandse benamingen voor het lieveheersbeestje de revue passeren.

Toen ik in 1946 als kind van zeven vanuit Ede in Leeuwarden terechtkwam, bleken ze het beestje daar 'koffiemolentje' te noemen. Die naam kwam ik in uw artikel niet tegen.

Naschrift redactie

Er bestaan, zoals meerdere lezers ons lieten weten, in verschillende delen van het Nederlandse taalgebied nog andere woorden voor 'lieveheersbeestje', zoals *kukelesaantje*, *kukeluusje*, *pieternelletje*, *piepauwtje*, *boerinneke* en *vaderzoentje*.

Bril

ALEX HETWER - BRUSSEL

Hans Beelen en Nicoline van der Sijs schrijven in de aprilaflevering van hun rubriek 'Woordsprong' dat het woord *bril* (of een variant daarvan) alleen voorkomt in het Nederlands en het Duits (*Brille*). Peter Ruyter voegde daar in de rubriek 'Reacties' in het juli/augustusnummer aan toe dat ook het Noors (*briller*) en het Deens (*et par briller*) een vari-

ant van het woord kennen. Aan dat rijtje kunnen ook het Tsjechisch (*brýle*) en het Lets (*brilles*) worden toegevoegd.

Een verzekering (af)sluiten

MR. J.J. LUYT - VOORBURG

In de juli/augustusaflevering van de rubriek 'Gesignaleerd' lees ik dat Trinke Buitendijk meent dat het correct is om te zeggen dat verzekeringen worden 'afgesloten' in plaats van 'gesloten'.

In mijn werkzame leven in het verzekeringsbedrijf destijds, waar ik alle denkbare verzekeringscursussen met goed gevolg heb doorlopen, heb ik altijd geleerd dat gas en water kunnen worden 'afgesloten', maar dat verzekeringen worden 'gesloten'. Deze leer is gebaseerd op onder meer artikel 928, lid 1 van het Burgerlijk Wetboek Boek 7, dat luidt: "De verzekeringnemer is verplicht vóór het sluiten van de overeenkomst aan de verzekeraar alle feiten mee te delen (...) etc."

De slagzin "Sluit nu je auto-verzekering met een smiley" van Ditzo, die kennelijk tot taaltergernis leidt, is mijns inziens dus wel degelijk juist geformuleerd.

Boten met vrouwen-namen

RUUD VAN DER SLUIS - SECRETARIS STICHTING NDSM-HERLEEFT

"Een boot is altijd een vrouw, of in ieder geval geen man." Dat schrijft Saskia Aukema in haar artikel over namen van boten en schepen (*Onze Taal*, juli/augustus). Maar dat klopt niet helemaal. Als het om vernoemingen gaat, worden boten (ik heb het nu niet over plezierjachten) vaker naar een man genoemd dan naar een vrouw: Van Speijk, Johan van Oldenbarnevelt, Marnix van St. Aldegonde, Tjerk Hiddes, Isaac Sweers, Van der Parra,

Van Riebeeck, Van Riemsdijk, Van Cloon, Van Imhoff, Van Nek, Swartenhondt, enz. enz. Op de website Ndsm-werfmuuseum.nl zijn er veel te vinden.

Schinkelsluis

ERIK SWIERSTRA - AMSTERDAM

Saskia Aukema schrijft in haar interessante artikel 'En we noemen haar ... Onzinkbaar II' (*Onze Taal*, juli/augustus) over de namen van boten en schepen. In dat artikel worden ook "de Amsterdamse Schinkelsluizen" vermeld. Dit is niet helemaal juist, want er is maar één Schinkelsluis. Verder

vermeldt ze over diezelfde Schinkelsluis dat "de sluisdeuren zich openen". Dit lijkt me onwaarschijnlijk, want deze sluis heeft aan beide zijden slecht één (schuif)deur. Dus als beide schuifdeuren aan de beide einden van de sluis zich zouden openen, zouden de Nieuwe Meer en de Schinkel, met een peilverschil van 20 cm, in open verbinding met elkaar staan. <

De Amsterdamse Schinkelsluis.

Foto: Shiny / Wikimedia

Trouwe leden

Wie lid wordt van een vereniging of abonnee van een tijdschrift krijgt vaak een welkomstcadeau. Maar zouden ook trouwe leden niet af en toe zo moeten worden beloond? Ja, vinden wij.

Daarom verloot *Onze Taal* elke maand tien taalboeken onder de vaste leden. Iedereen die meerdere jaren lid is van *Onze Taal*, loot mee. Deze maand vielen in de prijzen: P.K. Burggraaff, J. Buurlage, R.J. van Dijk, T. v.d. Heuvel, J.W. Keizer, H.J. Lesschen, H.A. Smorenburg, R.H. Tijs, I.J.M. Veling en E.S. van Velsen.

Panklaar

In de zomer van 1955 bracht de schrijver Nescio met zijn vrouw enkele weken door in Groet, zoals bijna elk jaar. Hij ging dan ook altijd op bezoek bij de dichter Chr.J. van Geel en zijn vrouw Thérèse Cornips, die aan de Achterweg woonden, in een klein tegen de duinen aan gebouwd huis. Zo ook op 5, 12 en 13 augustus 1955, zoals na te lezen valt in het *Natuurdagboek* dat Nescio tussen 1946 en 1955 bijhield. Daarin noteerde hij, meestal in telegramstijl, maar soms met lyrische uitweidingen, wat hij zag en hoorde op zijn wandelingen en fietstochten en uitstapjes. Vooral opmerkingen over het weer, het landschap, de lucht, het licht en het uitzicht.

Op 12 augustus 1955 noteerde hij: “Vrijdag. ’s Morgens bij Trap (Elly, panklaar). Daarna bij Van Geel. Tegen de avond velpen gehaald bij den barbier en om het kerkje als 5 Augustus.” Trap was de schilder Dirk Trap, vriend en naaste buurman van Van Geel aan de Achterweg. Maar wie was Elly, en wat was er panklaar?

Toen ik Thérèse Cornips (dit voorjaar overleden) eraan vroeg, vertelde ze dat Elly een van de twee dochters van Dirk Trap was. De toevoeging “panklaar” had betrekking op deze Elly zelf: een vriendelijk meisje, bijna volwassen, en begeerlijk, althans in de ogen van Nescio. Cornips: “Klaar om in de pan te worden gelegd en opgepeuzeld.”

Deze Elly riep in haar panklaarheid een gevoel van lust op dat wel vaker verbonden wordt met lekkere trek. We treffen het ook aan in wendingen als *een lekker ding*, *een lekker stuk*, *een lekker kippetje* (vgl. *chick*) en *om op te vreten*. We zien het ook, en nogal expliciet, in een carnavalslied uit 1975 van de zangeres Ria Valk, waarin zij meldt dat zij zichzelf geregeld voorziet van “worstjes op mijn borstjes”, “preitjes op mijn dijtkes” en “bietjes op mijn knietjes”, omdat ze weet dat dit door haar man zeer op prijs wordt gesteld. Er hoorde ook een bijpassend carnavalstenuet bij. “En op mijn hoofd een haantje uit de grill.” Ze zou het alle dames willen aanraden, want, aldus de titel van het lied: “de liefde van de man gaat door de maag”.

GUUS MIDDAG

Foto: Ben van Meerendonk

De schrijver Nescio (1882-1961).

Veel plezier ervan!

Voor de thuisontleder is er altijd wel wat te beleven. Dit jaar hoorde ik op de boekenmarkt in Deventer ineens alle boekhandelaren tegen mij zeggen, als ze mij een boek verkocht hadden: “Veel plezier ervan!” Dat klonk mij vreemd in de oren. Was dat iets nieuws of zo? Word ik te oud om al die taalveranderingen bij te houden?

Ik vind ‘Veel plezier ervan!’ minder natuurlijk klinken dan ‘Veel plezier ermee!’, en een snelle poll van Onze Taal op Twitter en Facebook bevestigt dit: bijna niemand kent dat ‘Veel plezier ervan!’ Maar ik heb het toch echt gehoord. Gelukkig heb ik dan thuis de ontleedgereedschapskist klaarstaan.

Als je erover begint na te denken, valt je meteen iets vreemds op. De normale uitdrukking bij *plezier hebben* is *plezier hebben van iets*. Je zegt eerder ‘Ik heb veel plezier van dit tijdschrift’, ‘van deze aankoop’ of ‘van mijn nieuwe fiets’ dan ‘met dit tijdschrift’, ‘met deze aankoop’ of ‘met mijn nieuwe fiets’. Die laatste kunnen wel, maar ze liggen minder voor de hand.

Bij menselijke zinsdelen is het anders. ‘Ik heb plezier met mijn vrienden’, ‘met mijn kinderen’ of ‘met mijn familie’, dat is allemaal prima, terwijl ‘Ik heb plezier van mijn vrienden’, ‘van mijn kinderen’ of ‘van mijn familie’ toch misschien een beetje het beeld oproept dat ik een of andere profiteur ben.

Is het dan een verschil tussen dingen en mensen? Dat je bij dingen *van* gebruikt en bij mensen *met*? Maar dan is het gek dat je bij de verkoop van boeken ‘Veel plezier ermee!’ zegt.

Ik denk dat het betekenisverschil terug te voeren is op de basisbetekenis van *met* en *van*. *Met* gaat over ‘gezamenlijkheid’ en ‘gelijktijdigheid’. Dus als je zegt: ‘Ik heb veel plezier met dat boek’, dan zeg je dat je tijdens het lezen van dat boek plezier hebt. *Van* daarentegen gaat over ‘bron’ of ‘oorzaak’. Dat betekent dat ‘Ik heb veel plezier van dat boek’ de nadruk legt op het plezier dat je achteraf, ná (en door) het lezen hebt.

Misschien is het wel een verschil in levenshouding: dat de boekhandelaren die boeken verkopen met de wens ‘Veel plezier ervan!’ de calvinistische houding uitdragen dat alles nuttig moet zijn, terwijl de ‘Veel plezier ermee!’-zeggers het hedonistische gevoel vertegenwoordigen dat je ook tijdens dit aardse bestaan plezier kunt hebben. Die zijn dan gelukkig nog in de meerderheid.

DE TAALPROF

Antal van den Bosch directeur Meertens Instituut

Op 1 januari 2017 begint Antal van den Bosch als directeur van het Meertens Instituut, een organisatie die de Nederlandse taal en cultuur bestudeert en documenteert. Van den Bosch, nu wetenschappelijk directeur van het Centre for Language Studies van de Radboud Universiteit Nijmegen, blijft verbonden aan deze universiteit als hoogleraar taal- en spraaktechnologie. Antal van den Bosch volgt Hans Bennis op, die sinds 1998 leiding geeft aan het Meertens Instituut.

Van den Bosch kijkt uit naar zijn werkzaamheden bij “dit prachtinstituut”. Op dit moment vindt er een verhuizing plaats: het Meertens Instituut komt onder één dak met andere instituten van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Die samenwerking biedt volgens Van den Bosch

Foto: Millette Raats

“een unieke kans om de krachten te bundelen op het gebied van de zogeheten digital humanities, de toepassing van informatietechnologie in het geesteswetenschappelijk onderzoek. Dat is een gebied waarin het Meertens al een groot voorbeeld is geweest, met bekende databases en bijbehorende websites, zoals de Dynamische Atlas van Nederlandse Dialecten en de Nederlandse Volksverhalenbank.”

Tweede ‘Week van het Nederlands’

Van 8 tot en met 15 oktober vindt voor het tweede jaar de ‘Week van het Nederlands’ plaats. Tijdens deze week, een initiatief van de Nederlandse Taalunie, zijn er in Vlaanderen en Nederland diverse activiteiten die “het belang en de rijkdom van het Nederlands op een feestelijke manier zichtbaar maken”. Zo is er in Rotterdam het literatuurfestival ‘Woordnacht’, en zijn er in onder meer Wemmel en Linkebeek sessies waarbij kan worden meegezongen met liederen van bijvoorbeeld Raymond van het Groenewoud, Will

Tura, Noordkaap en Mira.

Als onderdeel van de Week van het Nederlands verschijnt er elke dag via e-mail een gratis digitale *Taalkrant*, met onder meer aandacht voor literatuurklassiekers, schrijftips, cijfers over het Nederlands, en natuurlijk de activiteiten in het kader van de week. Onze Taal zorgt in deze krant dagelijks voor een taalquiz en taalkronkels.

Aanmelden voor de krant kan via www.weekvanhetnederlands.org, waar ook alle overige informatie over de Week van het Nederlands te vinden is.

Boek Paulien Cornelisse wordt verfilmd

De bestseller *Taal is zeg maar echt mijn ding* van Paulien Cornelisse (2009) wordt omgewerkt tot een bioscoopfilm. Dat is opmerkelijk, omdat het boek van Cornelisse hoofdzakelijk bestaat uit columns over

modern taalgebruik. “Uit de stukjes heb ik een personage geschapen, een vrouw van begin dertig, bij wie niet alles in het leven is gelukt. Het moet een soort Nederlandse Bridget Jones worden”, aldus scenarist Tijs van Marle.

Te veel Engels in hoger onderwijs?

Eind augustus, aan het begin van het academisch jaar, laaide een bekende discussie weer op: wordt er niet veel te veel in het Engels geïmplementeerd in het Nederlandse hoger onderwijs? Ja, meende Martin Sommer in *de Volkskrant*. Hij wees erop dat in Nederland bijna driekwart van de masteropleidingen in het Engels wordt gegeven, en dat er aan dat Engels wel het een en ander schort. “Nederlandse docenten geven college in halfbakken Engels, dat door studenten half begrepen wordt. De onderwijsopbrengst is dus een kwart.” Hij verwees ook naar eerdere, vrij recente, protes-

ten tegen de verengelsing van Nederlandse universiteiten, van filosoof Ad Verbruggen en classicus Piet Gerbrandy: “Die leidden tot een rimpeling, maar meer niet.”

Willem Drees, hoogleraar filosofie aan de Tilburg School of Humanities, reageerde in dezelfde krant. “Veel van onze studenten zullen gaan werken bij bedrijven, overheden en organisaties waarin Engels minstens even belangrijk is als het Nederlands”, stelt hij. “We zijn geen eiland. Daarom, al naar de aard van de opleiding en de gelegenheid: Engels én Nederlands in de humanities.”

AGENDA

30 september - 1 oktober, Utrecht. DRONGO-talenfestival in de Jaarbeurs.

7 oktober, Leeuwarden. Dag van de Friese taalkunde.

13 oktober, Utrecht. Het tweede ‘Nationaal congres taal en lezen’, voor iedereen werkzaam in en voor het basisonderwijs.

Meer informatie en meer evenementen: www.onzetaal.nl/agenda.

Dichters zijn als de dood voor clichés, voor gemeenplaatsen. Om die te omzeilen gebruiken ze stijlfiguren, of zoals dichter Ingmar Heytze ze ook wel noemt: 'dichtplaatsen'. In deze rubriek gaat hij er maandelijks naar op zoek.

De voorwaardelijke wijs

In een gedicht kan en mag alles. Dat klinkt als een afgekloven mededeling, en dat is het ook als ze niet nader wordt ingevuld. In dit geval gaat het erom dat een gedicht geen rekening hoeft te houden met beperkingen uit de werkelijkheid, in welke vorm dan ook.

Een gedicht is niet gebonden aan de geschreven en ongeschreven regels waarvan bijna iedereen in de echte wereld zich wel rekenschap moet geven. De fysica, de wetenschap, de feiten, het Nederlands wetboek, ethiek, moraal, goede smaak, het verbod op majesteitsschennis

of antisemitisme – de dichter hoeft zich er niets aan gelegen te laten liggen. Een gedicht is de ultieme vrijheid van meningsuiting: een dichter mag in zijn gedicht zelfs het woord *ik* gebruiken zonder dat hij eraan wordt gehouden dat hij het over zichzelf heeft.

Een dichter dicht louter op zijn eigen voorwaarden. In zijn 'Tovenaarsklaaglied' laat de Tsjechische dichter Miroslav Holub een falende magiër aan het woord. Het begint verbluffend stellig: "Eerst was het te nat. / Dus werd er niet getoverd." Daarmee wordt in tien woorden

een totaal eigen wereld opgeroepen: een wereld waarin droog weer een noodzakelijke voorwaarde is om te kunnen toveren.

"Als alle mensen op hun handen liepen / En ankers bleven drijven op de Rijn", zo begint Gerrit Komrij het gedicht 'Twee koningskinderen' – om te vervolgen met allerlei vergelijkbare onmogelijkheden, en af te ronden met: "Als reuzen gingen zwemmen in 't ondiepe / En er geen einde kwam aan dit refrein, / Dan hoorde ik een raamkozijn zacht piepen / En kuste jij me, dwars door het gordijn."

Tien onvervulbare voorwaarden als stevige hangsloten op het venster naar dat ene verlangen van ten minste één van de koningskinderen. Het besef van de totale kunstmatigheid van het gedicht zelf, alsof Woody Allen zich in een van zijn eigen films opeens tot de camera richt, krijg je er als lezer ook nog eens bij door "dit refrein".

Dat je dan toch ontroerd bent door die kus, zozeer dat je nauwelijks beseft dat het eigenlijk gaat over de totale en volkomen onmogelijkheid van die kus – dat kan alleen in een gedicht. <

€ 13,99 *

€ 14,99

€ 14,99

Boordevol interessante weetjes, handige adviezen en grappige taalblunders.

De agenda en de kalenders zijn te bestellen via www.onzetaalwebwinkel.nl.

* Nu met gratis Onze Taal-agenda-elastiek bij uw bestelling!

GENOOTSCHAP
OnzeTaal

NIEUW

Taalkalender 2017 Onze Taal

De 24ste scheurkalender van Onze Taal. Zeven dagen, zeven rubrieken. Zie www.onzetaal.nl/taalkalender voor een voorproefje. (Bekking & Blitz) **€ 14,99**

NIEUW

Het eb en vloed van taal

Marten van der Meulen
Vragen over taal en taalkunde beantwoord, vanwege de presentatie van het Leidse Taalmuseum; zie ook de rubriek 'Boeken'. (Eigen beheer, 62 blz.) **€ 9,95**

Handlettering doe je zo!

Karin Luttenberg

Duidelijke stap-voor-staphandleidingen, tips, trucjes en oefenmateriaal om direct te beginnen met creatieve belettering. (Moon, 96 blz.) **€ 14,99**

Taal

Sterre Leufkens

Inleiding in de taalkunde; over oertaal, kindertaalverwerving, dierentaal en forensische taalkunde – en meer. (AUP, 136 blz.) **€ 9,95**

Pindakaas en Hagelslag

INL en Onze Taal

Set van twee bestsellers over de etymologie van alledaagse woorden: *Waar komt pindakaas vandaan?* en *Waar komt hagelslag vandaan?* Met gratis boekelastiek. (Onze Taal/Thomas Rap, 124/125 blz.) **€ 15,- (i.p.v. € 19,95)**

BOEKEN VERKRIJGBAAR BIJ

GENOOTSCHAP
OnzeTaal

NIEUW

Kindertaalkalender Kidsweek en Onze Taal

Weetjes, spelletjes en moppen in een vrolijke kleuren-opmaak. Leuk én leerzaam, voor kinderen van 8 tot 12 jaar. Zie www.onzetaal.nl/taalkalender voor een voorproefje. (Bekking & Blitz) **€ 14,99**

Roald Dahl woordenboek

Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar

Fantabuleus, wangdoedels, flitspoppers – de kleurrijkste woorden uit Roald Dahls vertaalde verhalen in een geïllustreerd woordenboek. Zie ook het septembernummer. (Van Dale, 288 blz.) **€ 24,99**

Leesbaar Amsterdam

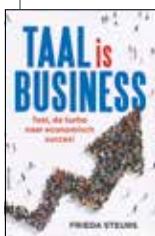
Erik Nieuwenhuis e.a.

Decoratieve stadsplattegrond van Amsterdam, opgebouwd uit bijna vijfhonderd literaire citaten over Amsterdamse straten en pleinen, als kaart (84 x 59 cm) of als boekje. **€ 14,50 / € 19,50**

Taal is business

Frieda Steurs

Taal en communicatie in de economische 'global village': over vertalen, 'lokaliseren', vaktaal, meertaligheid en taaltechnologie. (Scriptum, 222 blz.) **€ 24,95**

Taal-top-100

Taaladviesdienst Onze Taal

De honderd meestgestelde vragen over het Nederlands, beantwoord door de Taaladviesdienst van Onze Taal. (Sdu uitgevers, 221 blz.) **€ 19,50**

NIEUW

Taalagenda 2017 Redactie Onze Taal

Handige weekagenda in ringband, met taaltesten, taalkronkels, en wetenswaardigheden over maanden en bijzondere woorden. (Bekking & Blitz) **€ 13,99**

Kun je een ouwe aap nog kunstjes leren?

Ton den Boon
101 nuttige en eigentijdse spreekwoorden, met uitleg over herkomst, gebruik en betekenis door de hoofdredacteur van de grote Van Dale. (Van Dale, 128 blz.) **€ 10,-**

Letterlust

Kees van Kooten en Ewald Spieker

Een schrijver en een typograaf geven hun persoonlijke kijk op het alfabet in een speels en kleurrijk boek. (De Harmonie, 132 blz.) **€ 24,90**

Nederlandse titulatuur

Gilbert Monod de Froideville en Sophie den Beer Poortugael

Een praktische handleiding voor de juiste toepassing van de verschillende vormen van titulatuur. (Leiden University Press, 222 blz.) **€ 19,95**

Schrijfwijzer compact

Jan Renkema en Eric Daamen

De iets minder uitgebreide versie van het bekendste en bestverkochte taaladviesboek van Nederland. (Boom, 276 blz.) **€ 19,90**

BESTELINFORMATIE

U kunt deze boeken bestellen in de webwinkel van Onze Taal: www.onzetaalwebwinkel.nl. Daar vindt u ook nog veel andere taalboeken en -uitgaven. De genoemde prijzen gelden voor Nederland. Levertijd 3 tot 7 dagen. Voor bestellingen van minder dan € 19,- wordt in Nederland € 2,50 aan verzendkosten in rekening gebracht. In de webwinkel worden apart de extra verzendkosten voor het buitenland berekend.

Nog beter worden in je vak?

professionaliseringsaanbod 2016-2017 voor docenten vo en mbo

- Basiscursus Teach Like a Champion vo (S7212)
- Differentiëren doe je zo! (S7243)
- Nieuwsbegrip: De docent als rolmodel (S2196)
- Krachtig schrijfonderwijs (S1651)
- Datacoach vo (S7068)
- Feedback geven doe je zo! (S7225)
- Aan de slag met woordenschat (S1505)
- Schrijfvaardigheid en NT2 (S1655)

Kijk op cedgroep.nl/cursussen

educatieve diensten

@cursused

facebook.com/cursusbureau

CED-Groep bereikt

REDACTIE *ONZE TAAL*

Lezer

Naam Mieke Kerkhof.
Woonplaats 's-Hertogenbosch.

Geboren 9 mei 1962.

Beroep Gynaecoloog.

Partner, kinderen Getrouwd met (vrouw) Wil, twee cadeau-zonen en vijf cadeau-kleinkinderen die me 'fop-oma' noemen.

Opleiding Geneeskunde.

Hobby's/vrije tijd Cabaret, bijzondere dingen uit kranten knippen, het schrijven van brieven (met de hand), 'Ikjes' (NRC), columns en boeken, zoals *Even ontspannen, mevrouw ...*

Onze Taal-lid sinds 1990.

Waarom werd u lid? Ik ben een 'alfa-vrouw'. Taal is mijn beste uitingvorm; dansen, bijvoorbeeld, kan ik niet zo goed.

Andere tijdschriften *Heem-schut*, *VARAgids*, *Linda.*, *Op-zij* en medische vakbladen.

Krant *NRC Handelsblad*.

Televisie *NOS Journaal*,

Pauw en cabaret.

Radio NPO Radio 1, *Spijkers met koppen*, *De Taalstaat*.

Boek *Godverdomse dagen op een godverdomse bol* van Dimitri Verhulst. Zelden zo'n goed boek gelezen; het bracht me bijna in een existentiële crisis.

Website *Citaten.net*.

Wat leest u het eerst in *Onze Taal*? 'Ruggespraak'.

Wat zelden? Ik verslind het blad en lees alles.

Welke taalonderwerpen boeien u het meest? De taal van bijzondere Nederlanders, zoals Van Kooten en De Bie en Youp van 't Hek.

Favoriete *Onze Taal*-artikel: Opsommingen van bijvoorbeeld scheldwoorden, tegeltjeswijsheden en reclameslogans.

Aantrekkelijkste taaltrend Vergeetwoorden koesteren.

Ergerlijkste taaltrend Het gebruik van de volgende woordcombinaties: *ik heb zoiets van* en *ik ga ervoor*.

Verbetert u iemands taalgebruik weleens? Zeker, met name de spelling van mijn collegae. En als ze het woord *dame* gebruiken in plaats van *patiënte*.

Welke taalfout maakt u stiekem bewust toch? Soms spreek ik 'krentenwegge-Nederlands'. Ik vertaal een Twents woord in een niet-bestaand Nederlands woord: *vuisthandschoenen* ('wanten',

Foto: Eelt Mooij/Fotografie

van voeshaanske) of kante ('nette', van kaant).

Als u de baas was over de taal, wat zou u dan het eerst doen? De spellingcontrole op de computer afschaffen en de jeugd goed gebruik van hun mooie moedertaal leren.

Beste taalgebruiker Claudia de Breij en Maxim Februari.

Lelijkste woord *Dame*.

Mooiste woord *Parmantig*. <

‘Boeken’ licht u in over nieuwe uitgaven in taalkundig Nederland en België. Vermelding in deze rubriek betekent niet dat de redactie ze aanbeveelt. Voor een zo volledig mogelijk beeld hebben wij ook uw hulp nodig. Weet u iets waarvan u denkt dat het in deze rubriek thuishoort, laat het ons dan weten. Verschijningsdata en prijzen onder voorbehoud. Boeken die hier besproken worden, zijn alleen te koop in de webwinkel van Onze Taal als dat vermeld wordt.

Wat is taal?

Ter gelegenheid van de presentatie van het (pop-up-)Taal-museum in Leiden schreef taalkundige Marten van der Meulen een boekje dat “wil aanzetten tot nadenken over hoe taal ons leven vormt”. Vragen die aan bod komen, zijn onder meer ‘Hoe zitten talen in elkaar?’, ‘Hoe gebruiken we ze?’, ‘Hoe verandert taal?’, en, iets filosofischer, ‘Oefenen wij

macht uit over taal, en hoe doen we dat?’ en ‘Oefent taal macht uit over ons?’

Het eb en vloed van taal kost € 9,95 (gelijmd, 62 blz.).

➤ **Te koop in de webwinkel van Onze Taal; zie blz. 40.**

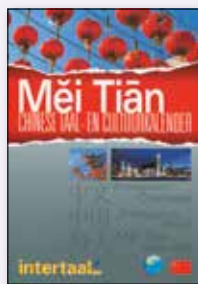
Beeldwoordenboekjes

Uitgeverij Intertaal is begonnen met een reeks beeldwoordenboekjes voor de moderne talen (Engels, Frans, Duits, Italiaans en Spaans). Deze handza-

me boekjes bevatten foto's van onderwerpen uit de dagelijkse omgeving (sport, huis en tuin, voedsel, vervoer, natuur, etc.), met het daarbij behorende buitenlandse woord plus de Nederlandse vertaling. Alle woorden zijn terug te vinden via een tweetalig register.

De beeldwoordenboeken kosten € 8,95 per deel (gebonden, 352 blz.). Bestellingen: www.intertaal.nl.

Taalkalenders

Met de taalscheurkalenders van uitgeverij Intertaal leer je door het jaar heen de eerste beginselen van een taal (Spaans, Frans, Portugees, Duits, Engels of Italiaans), in korte dagelijkse stukjes over grammatica, uitspraak en woordenschat – zodat de vreemde taal op 31 december niet helemaal vreemd meer is. De lesjes worden afgewisseld met weetjes over de taal en cultuur van het land. De reeks is nu uitgebreid met een kalender over het Chinees.

Měi Tiān. Chinese taal- en cultuurkalender kost € 18,95.

Bestellingen: www.intertaal.nl.
ISBN 978 94 6030 549 8

En verder

• *Actief met taal in de zaakvakken* van Anja Valk e.a. Overzicht van manieren om op de basisschool extra aandacht te besteden aan taal in het onder-

wijs in de zaakvakken (zoals aardrijkskunde en geschiedenis). Coutinho, € 24,50 (ingenaaid, 160 blz.).

ISBN 978 90 469 0450 3

• *Handboek technisch lezen in de basisschool* van Karin van de Mortel en Aafke Bouwman.

“Compleet en actueel overzicht van wat er nodig is om het onderwijs in technisch lezen optimaal vorm te geven.” CPS, € 69,- (ingenaaid, 396 blz.).

ISBN 978 90 6508 661 7

• *Lezen in het basisonderwijs opnieuw onderzocht. Een inventarisatie van empirisch onderzoek van 2004 tot 2014* van Helge Bonset en Mariëtte Hoogeveen. Inventarisatie van al het onderzoek dat is uitgevoerd naar het leesonderwijs op de basisschool, met als deelgebieden ‘begrijpend lezen’ en ‘leesbevordering’. Deze publicatie van SLO, het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, is gratis te downloaden op Slo.nl.

• De pocketwoordenboekjes van Van Dale zijn er nu ook in een onlineversie, speciaal gericht op onderbouwscholieren. Ze zijn beschikbaar voor het Nederlands, Engels, Frans en Duits. Zie Vandale.nl voor prijzen en verdere informatie. <

Onze Taal 2017

Papier en digitaal samen

Vanaf 1 januari 2017 zal Onze Taal een extra service bieden. Alle leden kunnen *Onze Taal* dan voortaan ook digitaal lezen, op computer, tablet en smartphone. In december ontvangt u hier nog nader bericht over.

Het tarief voor het lidmaatschap zal met ingang van 2017 € 39,50 per jaar bedragen. Daarvoor ontvangt u:

- 10 x per jaar het tijdschrift *Onze Taal*, in papieren én digitale vorm
- gratis taaladvies per e-mail

- korting op congressen en taaltrainingen van Onze Taal.

Belangrijk: e-mailadres

Om u als lid toegang te kunnen geven tot de digitale versie van het tijdschrift hebben wij uw e-mailadres nodig. Mocht dat van u nog niet bij ons bekend zijn, wilt u het dan doorgeven via www.onzetaal.nl/mail? Ook als u geabonneerd bent op onze digitale nieuwsbrieven *Taalpost* of *Woordpost*, is het nodig dat we uw e-mailadres ontvangen; die nieuwsbrief-

abonnementen staan namelijk niet op naam.

Beëindiging van het lidmaatschap voor 2017 kan uiterlijk tot 1 november 2016 via www.onzetaal.nl/opzeggen.

Studenten half geld

Nieuw is dat er een speciaal goedkoop tarief is voor studenten en scholieren; zij kunnen voortaan lid worden voor half geld: € 19,75 (i.p.v. € 39,50). Zie: www.onzetaalwebwinkel.nl/student

Contributie 2017

De verschillende tarieven voor het lidmaatschap inclusief papieren en digitale tijdschrift:

- Nederland, Suriname, Aruba, Curaçao en Sint-Maarten € 39,50
- België € 43,50
- overige landen € 57,50
- studenten/CJP-leden € 19,75
- collectief abonnement (papier en digitaal)
 - basisabonnement € 60,-
 - alle volgende € 21,50
- los tijdschrift (exclusief verzendkosten) € 6,-

Lezertje

De brief van deze maand is geschreven door Assia Manous. Zij is 11 jaar oud.

Leukste vak op school: Geschiedenis en tekenen.

Favoriete boek: *Wiplala* van Annie M.G. Schmidt.

Favoriete taalspelletje: Galgje.

Welke taalfout maak je weleens? Ik zei toen ik kleiner was soms 'ik loopte' of 'ik koopte'.

Mooiste woord: *Paradijs*.

Lelijkste woord: *Sukkel*.

Heb je weleens zelf een woord bedacht? Ikzelf niet, maar mijn zus noemde vroeger alle zoetheid 'koekelaai'.

Assia verdient hiermee het Van Dale basiswoordenboek Nederlands. Wil jij ook meedoen? Stuur dan een mailtje naar taaltje@onzetaal.nl, en dan sturen we je alle vragen toe.

Woordweetje

Waarom heet een journalist een journalist?

Het woord *journalist* hebben we van de Fransen overgenomen, in de tijd dat er nog geen radio, tv en internet bestonden. Maar wat er al wél was in die tijd, was 'le journal'. Nee, dat is dus niet het tv-journaal (want die tv bestond nog niet, weet je nog?). Maar zo heet in Frankrijk de krant.

Hoe dat 'journal' dan aan zijn naam kwam? Dat komt door het Franse woord *jour*, dat 'dag' betekent. *Journal* is het Franse woord voor 'dagelijks', en de krant verschijnt natuurlijk elke dag. En de journalist? Die schrijft voor dat 'journal' iedere dag weer nieuwe stukjes.

Boete voor te lastige woorden

Lees jij soms artikelen die bomvol woorden staan waar je nog nooit van hebt gehoord? Heel vervelend! Dat vinden ze in Tadzjikistan ook.

Teksten met allerlei woorden als *tolerantie* en *globalisering* zijn best lastig te begrijpen. De regering in Tadzjikistan wil haar inwoners daartegen beschermen. Elke journalist uit het Aziatische land die te moeilijke woorden gebruikt, kan vanaf nu een boete krijgen. Van omgerekend wel zo'n 180 euro.

Een speciale commissie in Tadzjikistan gaat alle kranten in de gaten houden. Ook op tv en op de radio mogen geen vreemde woorden meer worden gebruikt. Ridicuul, hè? (Dat betekent: gek, hè?)

Kidsweek is een échte, wekelijkse krant, speciaal voor kinderen van 7 tot 12 jaar. Website: www.kidsweek.nl.

MOPJE

Bas: "Waarom huil je?"

Femke: "Mijn kat is weggelopen."

Bas: "Misschien moet je een advertentie in de krant zetten?"

Femke: "Nee joh, mijn kat kan toch niet lezen!"

Toiletbezoek levert hoop op

Noordhollands Dagblad

Een omnivoor is een alleseter. Het kan hierbij zowel om dieren als om mensen gaan.

Onze Taal Taalkalender 2016

Zo stop je de spyware in Windows 10

Onderwerpregel e-mail

Foto: Karin Overboom

Reclamebord in Naaldwijk

MAN ONTPLOFT HUIS BLIJFT VASTZITTEN

De Stentor

ANWB adviseert automobilisten met klem om te rijden

Nu.nl

Foto: Mariëtte Peeters

Reclamebord bij bloemenzaak in Steenberghe

VERHUUR BEDJES EN IJSJES

Briefje op het strand van Vlissingen

Kawasaki brengt 2017 modellen naar de showroom

ANWB Motornieuwsbrief

No Surrender is volgens justitie een van de zogenoemde outlaw motorcycle gangs (OMG's). Deze motorclubs verbinden politie en justitie aan allerlei criminele activiteiten.

De Telegraaf

Politie stopt met zelfremmende auto

NOS Teletekst

Goes wil inwoners via portemonnee stimuleren tot scheiden

Bevelandse Bode